

Forsoningsprocessen i Cambodja efter folkedrabet i 1975 - 1979

En analyse af kollektiv erindring og glemsel i forhold til
forsoningsprocessen i Cambodja efter folkedrabet i 1973 - 1979

Caroline Christensen
10. semester
Historiestudiet
Aalborg Universitet
Studie nr. 20137219

Vejleder: Poul Duedahl
Afleveringsdato: 14. september 2018
Omfang: 142.682 tegn

AALBORG UNIVERSITET
STUDENTERRAPPORT

Abstract

On 17 April 1975, Khmer Rouge entered the capital of Cambodia, Phnom Penh, and deported two million citizens into the countryside, and established the new government of Democratic Kampuchea. The Khmer Rouge was led by Saloth Sar, better known as Pol Pot or Brother Number One, whom created the Khmer Rouge with the intention to start a communist revolution in Cambodia. During the almost 4 years that Khmer Rouge ruled in Cambodia the population was forced to work in agricultural labour camps where they were denied wages, rights and leisure time. Tens of thousands died of starvation, while Khmer Rouge hunted down and rounded up, and then killed thousands of Khmer Republic officials, army officers, soldiers, schoolteachers and any person who protested about the repression or the severe living conditions. When the Vietnamese forces overthrew Pol Pot and the Khmer Rouge in 1979 approximately 1,7 million people were dead following the forced labour, malnutrition, diseases, physical abuse and mass executions, meaning almost one quarter of the population had died because of the Khmer Rouge revolution. 30 years later the regime's legacy continues to affect Cambodians.

This thesis sets out to examine how the concept of collective memory and forgetting effects the reconciliation process in Cambodia following the genocide from 1975 to 1979. Because of the genocide and traumatic events caused by the Khmer Rouge, mental health problems along with feelings of revenge and anger, are still a very common thing for the population in Cambodia. These conditions cause a struggle with social coexistence between victims and perpetrators and the peace-building process in the society. Posttraumatic Stress Disorder, depression and feelings of anger and revenge are just some of the psychological aftermath of traumatic events as the ones people in Cambodia suffered, this makes immense challenges for a social coexistence. In post conflict societies such as Cambodia research shows that reconciliation is a crucial process to recreate the society and help the coexistence for victims and perpetrators.

By using the concepts of collective memory, forgetting and reconciliation the analysis will focus on how the victims and perpetrators views the reconciliation process since the genocide. During the thesis both other researchers work and memoirs from survivors and new generations from Cambodia will be analysed with the purpose of examine how collective memory and forgetting effects the reconciliation process.

Indholdsfortegnelse

Abstract	1
1. Indledning	3
1.1 Problemformulering.....	7
2. Begrebsafklaring	8
2.1 Kollektiv erindring.....	8
Figur 1. Kollektiv erindring.....	10
2.2 Glemsel.....	11
Tabel 1. Glemselstyper.....	12
2.3 Forsoning.....	14
Tabel 1. Forsoningsprocesser.....	15
3. Forskningsdiskussion	17
3.1 Forskning om kollektiv erindring i Cambodja.....	17
3.2 Forskning om forsoning.....	21
4. Metode	25
5. Præsentation af kildemateriale og kildeanalyse	28
5.1 Eva Monique Zucker "Trauma and Its Aftermath: Local Configurations of Reconciliation in Cambodia and the Khmer Rouge Tribunal".....	28
5.2 Astrid Norén-Nilsson "Children of Former Khmer Rouge Cadres".....	29
5.2 Alex Hinton "The Perpetrator, the Victim, and the Witness".....	30
5.3 Dith Pran & Kim DePaul "Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors".....	31
5.4 Nyhedsmedier.....	31
5.4.1 The Phnom Penh Post.....	31
5.4.2 VOA Cambodia.....	33
5.4.3 The Guardian.....	33
5.5 The Documentation Center of Cambodia udgivelser.....	34
6. Analyse af problemstillingen	36
6.1 Ofrene og deres minder.....	37
6.1 Skam, fortrydelse og glemsel.....	38
6.1 ECCC og forsoning.....	43
6.3 Anerkendelse.....	47
7. Konklusion	53
Litteraturliste	56

1. Indledning

”Have you ever been hungry, tortured, suffering, losing hope in life, waiting your turn to be killed? Have you ever thought that your life was less valuable than a piece of bread, a piece of paper, or a piece of candy? This phenomenon happened to the Cambodian people under the genocidal regime ruled by Pol Pot, Ieng Sary, and Khieu Samphan.”¹

Charles Ok er blot en af de mange cambodjanere, som resten af deres liv må leve med minderne om en forfærdelig tid, der har givet tusindvis af mennesker dybe ar på sjælen. Rædslerne startede den 17. april 1975 omkring kl. 7:30 om morgenen, hvor soldater i sorte uniformer marcherede ind i Cambodjas hovedstad Phnom Penh og dermed begyndte De Røde Khmerers regime.²

De Røde Khmerer (DRK) blev oprettet i 1963 som en kommunistisk bevægelse, der udsprang fra det kommunistiske parti Communist Party of Kampuchea (CPK), som indtil da havde været Cambodjas førende kommunistiske parti. Ideologierne bag DRK udsprang af en gruppe unge mænd, der i starten af 1950'erne studerede i Frankrig og her blev grebet af de marxistiske og kommunistiske tanker, der på dette tidspunkt var populære i det europæiske land. Saloth Sar, senere kendt som Pol Pot, stod i front for den nye kommunist bevægelse, som primært var inspireret af den kinesiske leder Mao og hans idé om et klasseløst kommunistisk bondesamfund.³

Cambodja var fanget mellem USA og Nordvietnam under den kolde krig, hvilket ledte til, at den daværende regering med Kong Sihanouk i spidsen forsøgte at erklære sig neutralt for at undgå at bringe krigen til Cambodja. Dette faldt ikke i god jord hos hverken de konkurrerende partier i selve landet, ej heller hos USA.⁴ I 1970 blev der gjort et kup mod kong Sihanouk, som følge af de politiske uenigheder og stigende oprør mod hans regering. Dette betød, at Cambodja kom under en ny regering, nemlig The National Assembly ledt af Lon Nol.⁵ Den nye regering valgte at samarbejde med

¹ Charles Ok, ”Jail Without Walls”, i *Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors*, red. Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 51.

² Cathy J. Schlund-Vials, ”*War, Genocide and Justice*,” s. 1.

³ ”En morderisk ideologi fødes,” konsulteret 9. september 2018, <https://folkedrab.dk/artikler/en-morderisk-ideologi-foedes>.

⁴ ”De Røde Khmerer kommer til magten – politisk rænkespil og kold krig,” konsulteret d. 9 september 2018, <https://folkedrab.dk/artikler/de-roede-khmerer-kommer-til-magten-politisk-raenkespil-og-kold-krig>

⁵ Matthew Edwards, ”The rise of the Khmer Rouge in Cambodia: internal or external origins?” *Asian Affairs* 35:1 (2004): 56, downloadet 12. juli 2018

præsident Nixon fra USA, hvilket kom til at betyde, at USA's militære styrker fik tilladelse til at gå ind i Cambodja i et forsøg på at slå de nordvietnamesiske ledere. Dette ledte til, at der i 1970 blev sendt 20.000 amerikanske og 40.000 sydvietnamesiske tropper ind i landet, hvilke befandt sig i landet i omkring 2 måneder, før de trak sig tilbage og efterlod et ødelagt folkefærd og en ødelagt økonomi.⁶

Konsekvenserne af den nye regerings udenrigspolitik gjorde, at store dele af befolkningen ønskede en anden regering, som ikke tillod landet at blive ødelagt. DRK var The National Assemblys eneste konkurrent og dermed den eneste mulighed for befolkningen. Yderligere havde Kong Sihanouk slået sig sammen med DRK, hvilket gjorde partiet endnu mere attraktivt for befolkningen. DRK voksede sig større og blev mere betydningsfulde med tiden, hvilket gjorde landet endnu mere splittet. Som følge af dette opstod der borgerkrig med DRK på den ene side og Lon Nol regeringen på den anden, hvilket i 1971 medførte, at DRK slog store dele af Lon Nol regeringens militære styrker. Herefter kom der en stigende interesse fra andre lande, hvor blandt andet USA besluttede sig for at blande sig i håb om at stoppe Pol Pot og DRK's angreb mod Lon Nol regeringen. De allierede sig med Frankrig og i 1973 besluttede USA sig for at øge bombardementerne i landet i et forsøg på at bremse DRK.⁷ Lon Nol fik dermed opbakning fra USA, hvorimod DRK blev støttet af Kina og Nordvietnam, sidste nævnte til trods for, at DRK ikke tillod vietnamesiske flygtninge at opholde sig i landet. På dette tidspunkt var DRK allerede begyndt at dræbe vietnamesiske flygtninge samt andre etniske individer i landet. På trods af USA's opbakning til Lon Nol regeringen skulle det vise sig at være for sent, så tidligt som 1973 besad DRK så store dele af landet, at regeringen mere eller mindre kun havde hovedstaden tilbage. De amerikanske bomber over Cambodja var i høj grad et både synligt og målbart fænomen, der var med til at øge DRK's popularitet.⁸ Borgerkrigen fortsatte frem til den 17. april 1975, hvor det som nævnt lykkedes DRK at trænge ind i hovedstaden og vælte regeringen.

Da Pol Pot og DRK overtog magten i 1975 blev Cambodja transformeret til et land, hvor alle privileger og muligheder blev frataget befolkningen, der blev tvunget til at forlade deres hjem og by for at arbejde på landet med hvilken som helst slags fysisk hårdt arbejde, DRK fandt passende.⁹ Kun

DOI: 10.1080/0306837042000184266

⁶ "De Røde Khmerer kommer til magten – politisk rænkespil og kold krig."

⁷ Edwards, "The rise of khmer Rouge," s. 57

⁸ Ben Kiernan, *The Pol Pot Regime - Race, Power and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge 1975-1979* (New Haven and London: Yale University Press, 2002) s. 16

⁹ Ben Kiernan, "Introduction – Conflict in Cambodia, 1945-2002," i *Critical Asian Studies* 34:4 (2002), 485-486, downloadet 14. marts 2018, DOI: 10.1080/1467271022000035893

en uge efter magtovertagelsen havde DRK sørget for, at stort set alle landets storbyer var tømt for mennesker, og allerede efter denne uge var tusindvis af folk fra Cambodja døde under vandringen fra byerne. DRK lagde hele samfundsstrukturen i landet om, landbruget blev første prioritet, samtidig med at alle skulle deltage i arbejdet, derudover blev der hverken givet lønninger eller taget hensyn til arbejdsvilkår. Økonomien forsvandt sammen med mulighederne for uddannelse, retten til at udgive og trykke aviser, retten til ejendom og muligheden for at rejse ud af landet uden DRKs tilladelse. I løbet af de 4 år, hvor Pol Pot og DRK sad på magten i Cambodja, mistede 1,7 millioner af landets befolkning livet som følge af sygdom, sult, udmattelse, tortur eller for hånden af DRK. Sådan fortsatte det indtil i 1979, hvor militære styrker fra Vietnam trængte ind i landet og til sidst tog magten fra DRK og dermed sluttede folkedrabets.¹¹

En ny regering blev sat ind i Cambodja med hjælp fra Vietnam, hvor den tidligere DRK soldat, Hun Sen, blev gjort til premierminister. Befolkningen i Cambodja kunne efter omkring 4 års elendighed ånde lettet op – det troede de. Grundet omstændighederne under Den Kolde Krig blev denne nye regering kun accepteret af Vietnams allierede, hvilket betød, at Vesten ikke støttede den nye regering i Cambodja. Vesten var kritisk overfor den nye regering og betragtede den måde, hvorpå Vietnam havde væltet DRK, som en besættelse. De ville derfor ikke støtte en besættelsesmagt, hvilket for Cambodja betød, at det fortsat var DRK, der i Vesten var Cambodjas officielle regering, samtidig med at disse også fortsat var de officielle repræsentanter fra Cambodja i FN. De vestlige lande nægtede altså at anerkende magtskiftet.¹²

Der skulle dog vise sig at være en mere kompliceret grund til en manglende støtte fra Vesten. USA, Kina og Thailand indgik aftaler, hvoraf Kina og Thailand fortsat skulle støtte DRK på opfordring fra USA, som ikke ville risikere, at Vietnam skulle opnå mere magt igennem en overtagelse af Cambodja og sammensmeltning af de to lande. Derfor blev DRK fortsat økonomisk støttet samt tilbudt tilflugtssteder til soldater og højtstående officerer under Pol Pot. Der var dermed et ønske fra Vesten om, at DRK skulle genovertage magten i landet, eftersom de var den eneste opposition til den vietnamesisk støttede regering, sådan at Vietnam fik mindre magt og potentielt miste Cambodja som allierede.¹³ Denne støtte fortsatte helt frem til 1991, dette på trods af, at der fra 1979 og helt frem til 1990 blev der gjort forsøg på at rette op på situationen fra forskellige sider, blandt

¹¹ Kiernan, "Conflict in Cambodia," 486.

¹² "Folkedrabets efterdønninger: økonomisk og politisk kaos," konsulteret 9. september 2018, <https://folkedrab.dk/artikler/folkedrabets-efterdoenninger-oekonomisk-og-politisk-kaos>.

¹³ "Straffrihed og glemsel – det politiske efterspil indtil 2003," konsulteret 9. september 2018, <https://folkedrab.dk/artikler/straffrihed-og-glemsel-det-politiske-efterspil-indtil-2003>.

andet udtrykte Frankrig på FN-møder utilfredshed med DRK som officielle repræsentanter. I 1988 var der en bred enighed hos ledere i Sydøstasien om, at det var på tide, at folkedrabet blev anerkendt og ydermere gjort noget ved situationen i Cambodja. På trods af de få – men dog eksisterende – forsøg på at holde DRK ansvarlige for deres handlinger, var det først i 1990, at der endelig blev sat tiltag i gang. I 1991 blev der gennem FN endelig lavet en officiel anerkendelse af folkedrabet samt besluttet, at der fremadrettet skulle tages alle forbehold og undgås at der igen blev et brud på menneskerettighederne i Cambodja.¹⁴ Det blev formuleret på følgende måde: "... "the duty of the international community to prevent the recurrence of genocide in Cambodia" and "to take all necessary preventive measures to avoid conditions that could create for the Cambodian people the risk of new crimes against humanity"."¹⁵

Udover den manglende støtte både økonomisk og politisk fra Vestens stormagter og allierede led Cambodja efter folkedrabet af, at Vietnams interesse for Cambodja faldt drastisk. I begyndelsen var Cambodja en mulighed for Vietnam for at udvide og forstærke deres militære styrker, men da Den Kolde Krig lakkede mod enden, gjorde Vietnams støtte til Cambodja det samme. Cambodjas nye regering med Hun Sen som premierminister, der mere eller mindre kunne betegnes som en marionetregering, var altså begrænset på mange måder. Ikke nok med at de efter "redningen" fra Vietnam var afhængige af deres støtte, måtte den samtidig kæmpe med DRK, som fortsat fik støtte og udgjorde en trussel takket være vestlige allierede. Samtidig bestod landets befolkning af personer, der gennem 4 år måtte sulte og lide under ekstremt dårlige levevilkår, samtidig med at de var vidner til mord og død af både familie, venner og fremmed.

Hvis der ses bort fra det politiske efterspil, var Cambodja i tiden efter Pol Pot et land med seriøse interne konflikter, både konflikter som samfund men også hos det enkelte individ, hvor dagligdagen bestod af flugtforsøg eller reetablering af et ødelagt land. For mennesker vokset op i Europa enten under eller efter Anden Verdenskrig har nazisternes folkedrab på europæiske jøder fyldt meget. Det har været en tragedie, der både er blevet sørget over, dannet minder om, samt er blevet en stor del af historieundervisningen efterfølgende, samtidig med at det bliver husket af millioner af mennesker verden over. Men hvordan husker den cambodjanske befolkning folkedrabet i deres eget land? Hvordan har befolkningen husket en tid, hvor den først blev frarøvet 1,7 millioner mennesker og efterfølgende i 20 år måtte undvære anerkendelse og støtte fra resten af verden?

¹⁴ Kiernan, "Conflict in Cambodia," 489-490.

¹⁵ Kiernan, "Conflict in Cambodia," 490.

1.1 Problemformulering

I tiden efter folkedrabet var cambodjanerne mere eller mindre overladt til at hele for sig selv fysisk såvel som mentalt. Regeringen var fanget i et politisk spil mellem Vietnam og Vesten, samtidig med at befolkningen måtte kæmpe for at finde tilbage til et dagligdagen ovenpå 4 års elendighed og tab. Samtidig måtte Cambodja som land finde sig selv en rolle i en mere og mere globaliseret verden, hvor økonomisk og politisk stabilitet er altafgørende i forhold til øget succes, magt og selvstændighed. I en periode hvor resten af verden har glemt, hvordan husker befolkningen i Cambodja så? Og er der forskel på, hvordan henholdsvis befolkningen med og uden baggrund som Rød Khmer husker? Dette leder frem til følgende problemformulering:

Hvilken betydning har den kollektive erindring og glemsel om folkedrabet i 1975-1979 i forhold til forsoningsprocessen i Cambodja haft i eftertiden?

2. Begrebsafklaring

I dette afsnit vil begreberne, der sætter rammerne om analysen, forklares med henblik på at give en introduktion og et overblik over, hvilket udgangspunktet analysen vil have. De valgte begreber er fundet i forbindelse med undersøgelserne af emnet og er dukket op i den empiri, der tidligere er skrevet omkring Cambodja og forsoning. Der er udvalgt nogle specifikke tilgange til begreberne, som jeg mener er afgørende i forhold til afhandlingen problemstilling.

2.1 Kollektiv erindring

Erindring er noget, der er med til at definere os som mennesker samtidig med, at den er med til at beslutte, hvordan vi handler, tænker og generelt set opfører os. Når der tages en beslutning, er den ofte baseret på de erindringer, mennesket bag beslutningen har tilegnet sig gennem tiden. Hvis man for eksempel sætter hånden på et elektrisk hegn, så vil man ud fra denne erfaring rent rationelt næppe gøre det igen. Erindringer er ikke kun noget, der er med til at definere det enkelte individ, men det spiller også en afgørende rolle i forhold til hele samfund. Erindringer videregives gennem fortællinger fra ældre generationer, bøger, film, museer og lignende, hvilket til sammen er med til at skabe forskellige kulturer, hvortil der knytter sig erindringer. Det bliver en måde at forstå verden på samtidig med erindringer er med til at forme menneskenes identiteter.¹⁶ Men hvad der er vigtigt at huske angående erindring er, at den er foranderlig. Med tiden kan erindringerne ændres af faktorer som for eksempel politik og ændrede samfundsstrukturer. Erindring som teoretisk begreb er i de seneste 30 år blomstret frem i en sådan grad, at der i nogle sammenhænge refereres til det som et ”memory boom”. Det er et begreb, der er kommet i kølvandet på globalisering, velfærdsstater, nationalisme og lignende, i nogle tilfælde grundet en stigende søgen efter et samfund der lever op til dets legende.¹⁷ Den danske historieprofessor Anette Warring forklarer, at forskere har taget erindring op som omdrejningspunktet for deres forskning, samt at den kan tage udgangspunkt i en både naturvidenskabelig men også social- og humanvidenskabelig tilgang.¹⁸

Den franske sociolog Maurice Halbwachs var den første til at analysere de sociale dimensioner af erindring, hans arbejde med dette startede allerede i 1920’erne, men på trods af hans tidlige analyse

¹⁶ Jeffrey K. Olick et al., *The Collective Memory Reader* (New York: Oxford University Press, 2011), s. 4.

¹⁷ Jeffrey K. Olick et al., *The Collective Memory Reader*, s. 4.

¹⁸ Anette Warring, ”Erindring og historiebrug introduktion til et forskningsfelt,” *Temp – Tidsskrift for Historie* 2 (2011): 6, downloadet 10. august 2018, <https://tidsskrift.dk/temp/article/view/24845>

var det først i 1970'erne og 1980'erne, at erindringsforskningen fik sit gennemslag. Halbwachs er kendt for blandt andet at skrive: "General history starts only when tradition ends and social memory is fading or breaking up."¹⁹ Han mente dermed, at der ikke kan være tale om en generel historie, så længe der findes forskellige traditioner og social erindring. Halbwachs arbejde var et vendepunkt i erindringsforskningen, grundet hans opgør med opfattelsen af, at erindring udelukkende var et individuelt og biologisk fænomen. Med det arbejde Halbwachs udførte, fandt han frem til nogle forskellige problemstillinger i forhold til erindring, som stadig er omdiskuteret i dag. Her er det 1) forståelsen af forholdet mellem individuel og kollektiv erindring, 2) opfattelsen af historievitenskaber og erindring og forskellene herimellem og 3) forståelsen af kollektive erindrings stedlige fastgørelse, som nærmere bestemt betyder museer, arkiver og lignende.²⁰ Disse var nogle af overskrifterne for Halbwachs grundlæggende teoretiske overvejelser angående erindring. Yderligere var et grundlæggende element i hans overvejelser sammenhængen mellem nutiden og den sociale kontekst, og disses afgørende betydning i forhold til erindringsprocesser. Det skal forstås sådan, at Halbwachs mente, at kollektive erindringer tjener nutidens formål, da mennesker erindrer fortiden og reducerer den til et stereotyp billede, som de former deres nutid ud fra. Alle sociale grupper har en fælles erindring, hvorfra gruppens identitet nedstammer. Dermed skabes nutiden ud fra erindringerne. Anette Warring forklarer det på følgende måde: "Kollektive erindringer er altså ifølge Halbwachs manifestationer af sociale gruppers identitet, og da det er sociale grupper, der afgør, hvad der skal huskes, og hvad det skal glemmes, er kollektive erindringer altid socialt strukturerede."²¹ Det er altså de sociale grupper, der indirekte former nutiden, og dermed strukturerer et samfund. Men på trods af dette fremhævede Halbwachs også erindringen i et individuelt syn, da mennesker indgår i forskellige sociale forhold og fællesskaber, hvor de herved kan erindre indenfor adskillige socialgrupper. Dog vedholder Halbwachs, at den individuelle erindring er uden mening for den kollektive erindring og gør dermed fortsat socialgrupper til afgørende i forhold til erindring og samfunds strukturer.

En forsker og underviser hos Bar-Ilan Universitet i Israel, Rafi Nets-Zehngut, arbejder med de psykologiske aspekter af konflikter og heraf forsonings- og helingsprocesser med hovedfokus på kollektiv erindring. Størstedelen af hans arbejde er afgrænset til Israel-Palæstina konflikten, hvor han har forsket i den kollektive erindring og hvordan, det har påvirket både konflikten og

¹⁹ Chris Weedon & Glenn Jordan, "Collective memory: theory and politics," *Social Semiotics* 22:2 (2012): 145, downloadet 29. marts 2018, doi: 10.1080/10350330.2012.664969

²⁰ Warring, "Erindring og historiebrug", 13-14.

²¹ Warring, "Erindring og historiebrug", 14.

forsoningsprocessen. Rafi Nets-Zehngut pointerer adskillige af hans værker, at der kan arbejdes ud fra fem grene af kollektiv erindring. Disse fem er illustreret i nedenstående figur.

Figur 1. Kollektiv erindring.

Den officielle erindring er den erindring og det billede af fortiden, der ses hos staten. Det er den erindring, der er fastlagt i publikationer fra ministerier, regeringer, militæret og lignende institutioner, derudover er det det, der vises på for eksempel et nationalmuseum samt i de bøger, der er godkendt af statslige myndigheder og bliver anvendt i uddannelsessystemet. Derudover gør den officielle erindring sig særlig, da den repræsenterer et land i en international sammenhæng samt påvirker de relationer, landet har til andre lande.²² Den populære erindring er defineret som den erindring, der

²² Rafi Nets-Zehngut, "The passing of time and the collective memory of conflicts: The case of Israel and the 1948 Palestinian exodus," *Peace & Change* 37:2 (2012): 255, downloadet 20. marts 2018, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2011.00745.x>

defineres som befolkningens generelle mening. Det skal forstås på den måde, at denne erindring blandt andet kan aflæses af meningsmålinger i samfundet, dermed den mest populære erindring.²³ Hvad gælder den selvbiografiske erindring, adskiller den sig fra den populære, da den kommer af de personer, der direkte har oplevet den enkelte situation eller hændelse. Disse erindringer videregives som oftest gennem mundtlig fortælling eller nedskrevne fortællinger.²⁴ Hvad kendetegner den selvbiografiske erindring er, at erindringerne om begivenhederne kan forsvinde, når de involverede generationer med tiden forsvinder. Der skal aktivt foretages nedskrivning og opbevaring af selvbiografiske erindringer, hvis disse skal bevares og huskes. I nogle tilfælde kunne man forestille sig, at det vil være en fordel at bevare dem, men i andre er det måske en større fordel ikke at bevare erindringerne om specifikke begivenheder.²⁵ Den historiske erindring skal forstås som det billede af fortiden, som forskere tegner gennem research af tidligere begivenheder. Til sidst er den kulturelle erindring, som præsenteres i aviser, artikler, film, mindesmærker, monumenter, bygninger og lignende.²⁶

Alle fem former for erindring er med til at danne den kollektive erindring. Den kollektive erindring dannes som nævnt ud fra socialgruppers erindringer, som alle er påvirket af både officiel, kulturel, populær, historisk og selvbiografiske erindringer. Kollektiv erindring er altså et forholdsvis nyt begreb, der fortsat er under udvikling og diskuteres af forskellige forskere og teoretikere. Der findes forskellige former for kollektiv erindring, hvilke ses i forskellige cases om forskellige slags begivenheder.

2.2 Glemsel

Når der tales kollektiv erindring, kan det ikke undgås også at komme ind på glemsel. Lige såvel som der er forskellige former for kollektiv erindring, er der også forskellige måder at glemme på. Paul Connerton, der er socialantropolog fra England og kendt for sit arbejde indenfor hukommelse og erindring, kaldet 'memory studies', har skrevet artiklen *Seven types of forgetting*, hvori han præsenterer syv forskellige måder at betragte glemsel på. I dagligdagen tænkes glemsel ofte som et udtryk for en fejl, hvor en person for eksempel har glemt at tage sit rejsekort med på arbejde, eller en

²³ Nets-Zehngut, "The passing of time," 254.

²⁴ Nets-Zehngut, "The passing of time," 255.

²⁵ Nets-Zehngut, "The passing of time," 263-264.

²⁶ Nets-Zehngut, "The passing of time," 255.

anden har glemt at hente sit barn fra børnehaven. Men Connerton vil med sin artikel vise, at glemsel kan bruges i forskellige sammenhæng, hvor det spiller en større rolle for erindring som fænomen.²⁷ De syv forskellige former for glemsel har Connerton kaldt følgende; repressive erasure, prescriptive forgetting, formation of new identity, structural amnesia, annulment, a reaction to information overload, planned obsolescence og humiliated silence. De adskiller sig fra hinanden ved at blive udført af forskellige parter og på forskellige måder.

	Hvem?	Hvad?
Repressive Erasure	Staten, regeringer	Et aktivt valg om at slette noget fra historien.
Prescriptive forgetting	Staten, regeringer	Der er fokus på at komme videre og ikke dvæle ved, hvad der er sket. Hævn er ikke vigtigt, men opbygning af et nyt samfund er alt afgørende.
Formation of a new identity	Individer, familier, grupper – civilbefolkningen	Glemsel kan være med til at forme samfundet og befolkningen. Der er fokus på at huske de vigtige og nyere ting, i stedet for at huske på uvæsentlige ting.
Structural amnesia	Individer, familier, grupper – civilbefolkningen	Det er kun vigtigt at huske det, der er af social vigtighed.
Annulment	Individer, familier, samfund, kulturer – grupper af varierende størrelse	Vi kan ikke rumme al den viden, vi får konstant gennem forskellige informationskilder. Derfor opbevarer vi det i computere og lignende – vi dokumenterer det og lægger det bort. Det er ikke nødvendigt at huske på, det kan blot findes frem igen – men kan også slettes helt og dermed annulleres.
Planned obsolescence	Civilbefolkningen	Denne handler om, at vi som forbrugere kræver nye materielle ting, der kan erstatte de forhenværende. Det er en glemsel af tingene, der har været forinden.
Humiliated silence	Civilbefolkningen (for det meste)	Forstås som kollektiv glemsel af noget, der ellers huskes med skam og fortrydelse. Det forties og fortrænges og dermed glemmes i samfundet.

Tabel 1. Glemselstyper.

‘Repressive Erasure’ bliver primært udført af staten eller regeringer og betyder, at der tages et aktivt valg om at slette noget fra historien. Som eksempel nævner Connerton den Normanniske erobring af England, hvor højt rangerede folk samledes og besluttede, at Vilhelm Erobrerens erobring ikke galt

²⁷ Paul Connerton, ”Seven types of forgetting,” *Memory Studies* 1:1 (2008): 59, downloadet 27. juni 2018, DOI: 10.1177/1750698007083889

som en egentlig erobring, med det resultat, at England fortsat var en kolonisering magt og ikke et koloniseret land. Det kan også være, hvis der på et museum med vilje undlades dele af historien, men i stedet sættes fokus andre.²⁸ 'Prescriptive forgetting' betyder, at der er fokus på at komme videre og ikke dvæle ved, hvad der er sket tidligere. Hævn er ikke vigtigt eller en nødvendighed, men derimod er det afgørende med opbygning af et nyt samfund, som adskiller sig fra det tidligere. Dette er også en form for glemsel, der udføres af staten og regeringen. Som eksempel nævner Connerton, at det efter Anden Verdenskrig var klart, at der i Tyskland skulle opbygges et nyt samfund, hvor hævn og retfærdighed ikke var afgørende for at komme videre. Der blev derfor ikke foretaget mange anholdelser, men i stedet glemt og arbejdet på et nyt samfund.²⁹ 'Formation of a new identity' er noget, der finder sted hos enkelte individer, familier eller grupper, altså hos civilbefolkningen. Her forklarer Connerton, at det ikke handler om at huske på for eksempel et gammelt par forhold uden betydning, men derimod at huske på de ting, der rent faktisk passer ind og har betydning for "puslespillet", der udgør en identitet. Det er altså glemsel af de mindre vigtige ting, med fokus på vigtige og nyere ting som kan være med til at forme samfundet og befolkningen.³⁰ 'Structural amnesia' finder ligeledes sted hos individet, familier og grupper af mennesker, men er derimod glemsel af ting, der er uden betydning for sociale sammenhæng. Det er for eksempel ikke nødvendigt at huske alle opskrifter, når de fleste er noteret i en kokebog. Men en opskrift som der er givet videre af ens bedstemor, er ikke skrevet ned i en kokebog og har derfor betydning, og er vigtig at huske.³¹ 'Annulment' foretages hos både individer og familier, men sker også i forskellige samfund og kulturer, dermed i grupper af varierende størrelser. Med annullment mener Connerton, at det er glemsel af ting, der ikke er nødvendigt at huske på. I det moderne samfund er der adgang til uendelige mængder af viden, som et menneske ikke kan rumme på en gang, derfor er der her tale om at opbevare viden i databaser i computere og lignende. På denne måde kan vi mennesker glemme det, men finde det frem igen, hvis det bliver nødvendigt. Derimod kan det også slettes permanent og dermed annulleres.³² 'Planned obsolescence' udføres af befolkningen og handler om, at der sker ændringer i kravene til materielle ting. Som eksempel kan der nævnes et kassettebånd. Før i tiden var det en af de mest brugte genstande til at høre musik, hvor i dag findes der generationer, der ikke aner hvad det er, men derimod hører deres musik på telefoner, computere og lignende. Det er altså glemsel af de ting, der ikke bruges

²⁸ Connerton, "Seven types of forgetting," 60-61.

²⁹ Connerton, "Seven types of forgetting," 61-62.

³⁰ Connerton, "Seven types of forgetting," 62-64.

³¹ Connerton, "Seven types of forgetting," 64.

³² Connerton, "Seven types of forgetting," 65-66.

længere.³³ 'Humiliated silence' – ydmyget stilhed – udøves af civilbefolkningen og skal ifølge Connerton forstås som en kollektiv glemsel af noget, der ellers huskes med skam og fortrydelse. Det forties og fortrænges og dermed glemmes i samfundet.³⁴

Det er altså ligeså vel, som der er forskellige måder at erindre på, forskellige måder at glemme på. Når der arbejdes med erindrings studier, arbejdes der i ligeså høj grad med glemsel. Der må derfor også tages højde for den del af en begivenhed, som ikke går med videre i historien og erindringer herom.

2.3 Forsoning

Kollektiv erindring og glemsel er oftest begreber, der kommer på banen i undersøgelser af post-konflikt samfund. Der kan være et uharmonisk forhold mellem både glemsel og erindring men også mellem civilbefolkningen, staten og selvfølgelig gerningsmændene. For at opnå en vedvarende fred i et post-konfliktssamfund er en forsoningsproces nødvendig og især fordelagtig med engagement fra alle involverede parter. Der ligger en svær opgave i at genopbygge eller bygge relationer mellem landets befolkningen, især i lande hvor de modstridende parter er tvunget til at leve side om side.

I forbindelse med krige internt i lande og voldsomme politiske konflikter ses ofte store sociale udfordringer i forhold til befolkningen i efterspillet af begivenhederne. Det er ikke unormalt at en høj grad af befolkningen er efterladt med forskellige psykiske sygdomme såsom PTSD, depression, følelse af vrede og lignende.³⁵ Ud fra et psykologisk perspektiv argumenterer forskerne Estelle Bockers, Nadine Stammels og Christine Knaevelsrud, som er ansatte hos Frie Universitet i Berlin indenfor psykologi, for, at helingen i et sådant samfund skal findes i en form for afslutning mellem ofrene og gerningsmændene, yderligere arbejder de med Cambodja som case i artiklen *Reconciliation in Cambodia: thirty years after the terror of Khmer Rouge regime*. Bockers, Stammels og Knaevelsrud arbejder med seks forskellige tilgange til at opnå forsoning i et land, der tidligere har været udsat for interne konflikter og traume, disse ses på figuren nedenfor.

³³ Connerton, "Seven types of forgetting," 67.

³⁴ Connerton, "Seven types of forgetting," 68-69.

³⁵ Bockers et al., "Reconciliation in Cambodia: thirty years after the terror of the Khmer Rouge regime," *Torture Journal* 21:2 (2011): 71, downloadet 4. marts 2018, <https://irct.org/publications/torture-journal/115/past-reports/1>

Table 1. *Approaches to promote reconciliation in postconflict societies.*

	Primary target group	Level of intervention	Intended impact	Examples
Retributive Justice	Perpetrators	Individual	Instilling a sense of justice and security	Punishing perpetrators
Restorative Justice	Victims and perpetrators	Individual and community	Establishing the truth; encouraging perpetrators to assume responsibility	Truth commissions
Reparations	Victims	Individual and community	Instilling a sense of justice; demonstrating that the wrongdoers feel remorse	Monetary or economic compensation for victims' losses by government or wrongdoers
Sites and practices of remembrance	Victims, perpetrators, future generations	Individual and community	Remembering human rights violations; recognizing and honoring the victims' suffering; establishing sites for grieving; educating younger generations	Museums, memorials, days of remembrance
Educational measures	Future generations and others not involved in the conflict	Community	Showing the government's changed appraisal of the past; recognition of the victim's suffering by future generations and others not involved in the conflict	History textbooks, teaching students about the past
Therapeutic measures	Victims	Individual and community	Healing, psychological wellbeing	Counseling, self-help groups, psychotherapy

Tabel 1. Forsoningsprocesser. (Forskellige tilgange til at opnå forsoning i samfund efter intern konflikt eller krig.)³⁶

Ved 'retributive justice' forstås dette som gengæld fra ofrenes side. Det handler om retsforfølgelse og dom for de kriminelle handlinger, så gerningsmændene vil komme i fængsel og dermed får ofrene hævn. 'Restorative justice' forstås som en genoprettelse af retfærdigheden, hvilket gøres ved, at det i stedet for retsforfølgelse og fængselsstraf handler om, at gerningsmændene/de ansvarlige skal tage ansvar og vise anger. Sandheden skal frem, og der skal lægges vægt på, hvordan det der er sket, er forkert. Det kan for eksempel udføres gennem sandhedskommissioner. 'Reparations' skal forstås sådan, at der skal laves reparationer af de ting, der under folkedrabet er blevet ødelagt. Her kan være tale om bygninger, såsom skoler, hospitaler osv. Det erstatter ikke ofrenes personlige tab som sådan, men det giver en anerkendelse af, at det der er sket er forkert, og er noget der skal rettes op på. Ved 'sites and practices of remembrance' er der tale om museer, mindehøjtideligheder, mindesmærker og lignende. Ting der anerkender og fortæller om, hvad der er sket og hvordan det har påvirket befolkningen. Det kan give et sammenhold i befolkningen og de kan sammen mindes og sørge over

³⁶ Bockers et al., "Reconciliation in Cambodia," 74.

det, der er sket for dem. 'Educational measures' betyder, at der skal være uddannelse og undervisning i landets historie, så de nye generationer kan lære af begivenheder og undgå, at det samme sker igen. Det kan bidrage til forsoning ved, at de nyere generationer forstår og ved, hvad det handler om, og har sympati overfor de tidligere ofre. Den sidste, 'therapeutic measures', er ganske enkelt terapeutisk behandling med henblik på heling efter de psykiske overlaste, folket har lidt i forbindelse med den traumatiserende oplevelse.³⁷

³⁷ Bockers et al., "Reconciliation in Cambodia," 72-73.

3. Forskningsdiskussion

For at danne et overblik over, hvad forskningen siger om disse begreber i forhold til Cambodja, vil der i følgende afsnit diskuteres, hvad forskellige forskere mener, spiller en rolle indenfor kollektiv erindring, glemsel og forsoning i Cambodja.

3.1 Forskning om kollektiv erindring i Cambodja

Kollektiv erindring kan ses ud fra adskillige perspektiver, og det er et begreb, der gennem tiden er blevet diskuteret af forskellige forskere med henblik på at forstå, hvordan det skal benyttes i et teoretisk sammenhæng. Der findes derfor, som beskrevet i ovenstående afsnit, forskellige måder at anvende kollektiv erindring, og dette er også et tilfælde i sammenhæng med tidligere forskeres benyttelse af netop dette i forhold til Cambodja.

En forsker, der har taget kollektiv erindring i brug i forhold til Cambodja, er Milton Takei, der er forsker i etnisk- og miljøpolitik hos Oregon Universitet. I hans artikel *Collective memory as the key to national and ethnic identity: The case of Cambodia* fra 1998, benytter Takei kollektiv erindring til at forklare De Røde Khmerers ideologi og drivkræfter. Han beskriver, hvordan begrebet skal forstås samtidig med, at han giver en vurdering af, hvilken betydning erindring har haft for den nutidige og datidige udvikling i Cambodja. Han fremhæver, hvordan kollektiv erindring er forklaringen på, hvorfor forskellige gruppeidentiteter er, som de er. Takei påpeger, at forskellene ikke er at finde i de kulturelle forskelle, det er i fortiden og de oplevelser, grupper går i gennem, at den kollektive erindring findes.³⁸ Uanset om der er tale om etniske grupper eller nationer, så mener Takei, at disse deler en kollektiv identitet.

Takei forklarer, at kollektiv erindring er nøglen til politik i Cambodja og forståelsen heraf. Han argumenterer for, at cambodjanere har en fælles erindring, som er afgjort ud fra deres forhold til eksterne magter, som her er Vietnam, Thailand og USA.³⁹ Der er stor forskel i, hvordan den kollektive erindring skabes. Takei forklarer, at i et tilfælde som Cambodja er det ofrene, der husker angrebet længere, hvor gerningsmændene ikke vil huske det på samme måde. Derfor er der en fælles fjendtlighed overfor for eksempel Vietnam, som i mange år mere eller mindre var skyld i, at der fortsat var krig i Cambodja, samtidig med at USA bombede Cambodja for at ramme Vietnam. Derfor

³⁸ Takei, "Collective memory," 59.

³⁹ Takei, "Collective memory," 62.

har Cambodja en kollektiv erindring, der giver et anstrengt forhold til Vietnam og andre stormagter, hvor Vietnam for eksempel vil have et fint forhold til Cambodja, da de har været de overlegne i det forhold.⁴⁰ Derfor er det interessant i forhold til Takeis syn på kollektiv erindring i forhold til Cambodja, at han som nævnt har fokus på DRK's erindring. Lige såvel som ofrene for DRK regimet vil huske det længere end gerningsmændene, var DRK påvirket af et minde om, hvordan Vietnam var gerningsmændene og de selv ofrene. Han har opdelt det i 3 punkter, som han mener, har været med til at påvirke grundlaget for den politiske overbevisning, der ledte vejen til Khmer Rouge overtagelse af landet Cambodja og i sidste ende folkedrabet. Takeis begrundelser er følgende:

“The point of view of the Khmer is as follows: (1) They are descendants of the indigenous peoples of their land, hence retain a right of prior tenure; (2) they lost a part of their country to Vietnam (the Mekong Delta region), which they can never accept as just, only that nothing can be done about it; and (3) they continue to feel threatened by Vietnam. The great Khmer antipathy towards the settlers from Vietnam can be understood in light of their collective memory; the tragedy of the past could well be repeating itself in the present.”⁴¹

Blandt lederne hos DRK var der en frygt for, at hvis Vietnam invaderede landet, ville de udrydde alt cambodjansk og dermed fjerne dem som en race. Takei mener, at en del af den kollektive erindring hos DRK var, at de konstant følte sig truet af Vietnam. De troede, at Vietnam ville gentage tidligere handlinger og invaderer Cambodja, derfor er der gennem deres kollektive erindring en fjendtlighed overfor Vietnam.

Hvor Takei benytter kollektiv erindring til at forklare, hvordan denne kan have haft betydning for udviklingen af folkedrabet og DRK's grundlag herfor, benytter David Chandler, professor i internationale relationer hos University of Westminster, kollektiv erindring til at forstå, hvorfor der i over 20 år ikke er blev foretaget retsforfølgelse og straffe af de skyldige.

Den kollektive erindring har i mange år ikke været med til at påvirke historiske værker og historieskrivningen i Cambodja. Chandler forklarer det på følgende måde: ”The idea that memories and history-writing can be stopped in their tracks by an order from above, as in December

⁴⁰ Takei, ”Collective memory,” 65.

⁴¹ Takei, ”Collective memory,” 65.

1998, suggests how history-writing has traditionally been perceived among the Khmer, namely as something emanating from those in power."⁴² Den erindring, der er blevet dokumenteret, stammer primært fra regeringen, og mangler dermed befolkningen, ofrene, gerningsmændene og vidnernes skildring om begivenhederne. Chandler skriver i værket *Cambodia Deals with its Past: Collective Memory, Demonization and Induced Amnesia*, at der formentlig har været et negativt syn på fortællinger fra befolkningen, da disse i høj grad var meget unge eller børn, da folkedrabets fandt sted.⁴³

Chandler er stærkt imod glemsel af handlingerne, hvilket han mener, er en fare i Cambodja, og derfor kan formålet med artiklen vurderes til at være understregelse af vigtigheden af, at de overlevende skal have lov at se de ansvarlige blive holdt ansvarlige og erkende deres handlinger. Samtidig skal dette være med til at gøre de yngre generationer opmærksomme på deres historie, så de kan være med til at ændre landets fremtid og heraf den kollektive erindring. Han forsøger at belyse, at der siden folkedrabets endelige afslutning i 1979 har været adskillige forskellige politiske måder at håndtere hændelsen på. Han vil vise, at der på trods af, at der i 1980'erne var en gennemgående mening om retsforfølgelse og hævn, i 1990'erne fra regeringens side blev en form for glemsel og fornægtelse af begivenhederne i 1975-1979. "Despite, or perhaps because of, the enormity of these statistics, Hun Sen enjoined people at the 1998 press conference to 'dig a hole and bury the past'.² As far as he was concerned the Khmer Rouge period, by coming to an end, was no longer a political issue and was therefore devoid of interest."⁴⁴ Med dette forklarer Chandler, at regeringen efter folkedrabets opfordrede befolkningen til at 'dig a hole and bury the past', eftersom de ikke længere var en trussel med landet. Dog mener Chandler, at Hun Sen ville beholde sin magt, sådan at han bedst muligt kunne få Cambodja på rette spor igen, også selvom det betød, at han måtte ignorere DRK og lade dem leve videre som intet var hændt. Han beskriver det på følgende måde:

"The history of the movement, its rationale, the culpability of its leaders and followers and the traumas of survivors (including, perhaps, his own) had become irrelevant to his overriding concerns, which were to develop Cambodia and to maintain himself in power.

⁴² Chandler, "Cambodia Deals with its Past," 356-357.

⁴³ Chandler, "Cambodia Deals with its Past," 358.

⁴⁴ Chandler, "Cambodia Deals with its Past," 356.

At another level, he assumed that forgetting this particular segment of the past was the best route to national reconciliation.”⁴⁵

Det er først i 2005, hvor Hun Sen og regeringen endnu engang skifter mening og vil forsøge at ramme gerningsmændene med retsforfølgelse og straf.⁴⁶ Det er altså mere et spørgsmål om *mangel* på kollektiv erindring, der fremhæves som problematikken hos Chandler. Den kollektive erindring er blevet styret ud fra et officielt standpunkt, hvilket har forhindret befolkningen i at bearbejde hændelserne.

Duncan A. S. Bell, der er ansat hos Cambridge Universitet indenfor politik og internationale relationer, forsøger ligeledes at gøre op med, hvordan erindring skal forstås i en situation som i Cambodja. Han kritiserer, at kollektiv erindring ofte bruges til at forklare nationalisme. I artiklen *Mythscapes: Memory, mythology, and national identity* fastlægger han, at de kollektive erindringer er at finde i det enkelte individ, hvor nationalisme derimod bygger på myter og fortællinger om en storhedstid, hvor nationen var magtfuld. Han mener altså ikke, at begrebet kan benyttes i sammenhæng med en hel nation. Dette giver et andet perspektiv på de beslutninger, der i Cambodja gennem de sidste 40 år er truffet af regeringen, nemlig at disse intet har med kollektiv erindring at gøre, men derimod hænger sammen med magt og myter. Han forklarer det på følgende måde:

”However, they are all united in the centrality of historical representation and hence narration within their explanatory schemas, of the need for nationalists to be able to tell a particular type of story about the nation and its importance, a story that resonates emotively with people, that glorifies the nation, that is easily transmitted and absorbed.”⁴⁷

Bell bevæger sig i samme boldgade som Milton Takei. Regeringen har gennem årene forsøgt at leve op til det tidligere Cambodja, hvor fortællingerne handlede om storhed og en stærk nation. Ved at lade erindringerne og fortællingerne fra ofrene for folkedrabet komme i fokus, vil dette give et svagere billede af Cambodja som nation, hvilket regeringen formentlig ville forsøge at undgå. Bell mener dermed ikke, at regeringen har haft befolkningens kollektive erindring for øje, men derimod er styret af narrativer om en tid, hvor Cambodja var et magtfuldt og selvstændigt land.

⁴⁵ Chandler, ”Cambodia Deals with its Past,” 356.

⁴⁶ Chandler, ”Cambodia Deals with its Past,” 357.

⁴⁷ Bell, ”Mythscapes,” 65.

Bell forholder sig meget kritisk i forhold til at benytte kollektiv erindring til at forklare den udvikling, der har fundet sted i Cambodja efter folkedrabet. Han mener ikke, at kollektiv erindring skal benyttes som teori til at forklare noget, der i bund og grund er nationalisme. Han ser det som essentielt at skelne mellem kollektiv erindring og regerings myter.⁴⁸ Yderligere mener han, at kollektiv erindring er et inter-subjektivt fænomen, som kun kan deles mellem de, som var til stede under begivenhederne. Det er i hans forståelse noget, der kun kan finde sted i et individ og individer imellem, han forklarer det således: ”However, the social agency approach maintains that memory is nevertheless an individualistic psychological phenomenon in so far as it is a phenomenon that only individuals can possess properly.”⁴⁹

I forskningen om den kollektive erindring i Cambodja efter folkedrabet kan der altså argumenteres for at være et fokus på regeringens håndtering, samt hvordan den kollektive erindring er blevet udlagt på en bestemt måde gennem regeringens talerør. Det store fokus på premierminister Hun Sen og hans regering siger en del om, hvordan forskellige forskeres syn på kollektiv erindring i Cambodja er – netop et fænomen der udadtil bliver samlet til ét fremfor forskellige typer. Der er et officielt fokus, som ifølge de omtalte forskere overskygger de grene af kollektiv erindring, der ud fra Rafi Nets Zehngut findes. I det følgende afsnit vil der ses på, hvordan forskellige forskere ser forsoningsprocessen i Cambodja eller manglen på samme.

3.2 Forskning om forsoning

Patrick Hein, der arbejder som lektor i Politik og Sociologi hos Ochanomizu Universitet i Tokyo, har skrevet artiklen *The Multiple Pathways to Trauma Recovery, Vindication, and National Reconciliation in Cambodia*, hvori han ser på, hvordan situationen er i Cambodja efter folkedrabet med særlig henblik på national forsoning og heling efter traume. Yderligere deler han eftertiden af folkedrabet op i tre faser, som giver et godt indblik i, hvordan forsoningsprocessen har været siden 1979. Første fase mener Hein var styret af vrede. De første 10 år efter folkedrabet var primært præget af en vrede hos folket i Cambodja, det var en vrede over andre landes støtte til DRK og til DRK generelt. I 1984 startedes sågar en ny tradition kaldet Day of Hatred, hvor befolkningen frit kunne komme ud med deres vrede og sorg over både DRK og de indblandede nationer. Denne fase var altså

⁴⁸ Bell, ”Mythscapes,” 65.

⁴⁹ Bell, ”Mythscapes,” 72.

hovedsageligt et årti, hvor vrede styrede dagligdagen og politikken og ifølge Hein ikke særlig meget fokus på at forsøge at forson nationen.⁵⁰ Den anden fase kalder Hein for ”the era of silence”.⁵¹ Her er det hovedsageligt forsoning med gerningsmændene, der er fokuset fra regeringens side. Det er også i denne fase, at premierminister Hun Sen opfordrer folk til at ”dig a hole and bury it in the past”. Hein forklarer, at der i 1993 med opbakning fra FN blev taget en beslutning om, at alt folkedrabs relateret skulle fjernes fra skolebøgerne, samtidig med at befolkning blev opfordret til at gemme deres sorg og vrede væk og kun tale om det i private omgivelser. Yderligere blev både gerningsmænd og ofre rådet til ikke at identificere sig som det ene eller det andet, men blot leve side om side uden at hæfte sig mere ved tidligere begivenheder. Det var et altså en fase, hvor der fra regeringens side var et ønske om fred i landet og glemsel af, hvad der var sket i årene 1975 til 1979.⁵² Den sidste fase sætter Hein til at starte i 2007 i forbindelse med, at The Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC-tribunalet) startede deres arbejde og begyndte at retsforfølge tidligere DRK ledere. Han forklarer, at det først var i denne fase, at ofrene blev anerkendt som ofre for en traumatisk hændelse, og dermed først i denne fase at befolkningen ikke længere er tvunget til at ”dig a hole and bury it in the past”.⁵³

Hein forklarer om forsoningsprocessen i Cambodja, at det er en proces, der stadig er i gang og dermed ikke nået et endeligt resultat endnu. Noget af det han fremhæver om dette er, at der er kommet mere opmærksomhed på, at der ikke skal skildres så skarpt mellem ofre og gerningsmænd. I artiklen har han benyttet et interview med en mand fra Cambodja, som betragter sig selv som både offer og gerningsmand, da han var teenager under DRK styret og blev tvunget til at arbejde som DRK soldat. Efterfølgende fremhæver Hein, at ECCC-tribunalet har udgivet en erklæring i forhold til dette:

”The Victims Register should not attempt to distinguish ‘true’ from ‘false’ victims, former Khmer Rouge from other persons, or members of minority groups. Instead, anyone who wishes to enroll should be able to do so. A person who was a teenager under the Khmer Rouge and was forced to kill prisoners was both a perpetrator and a victim of the regime, and should be allowed to register as a victim. (www.genocidewatch.org).”⁵⁴

⁵⁰ Patrick Hein, ”The Multiple Pathways to Trauma Recovery, Vindication, and National Reconciliation in Cambodia,” *Asian Politics & Policy* 7:2 (2015): 193, downloadet 21 marts 2018, <https://doi.org.zorac.aub.aau.dk/10.1111/aspp.12185>

⁵¹ Hein, ”The Multiple Pathways,” 193.

⁵² Hein, ”The Multiple Pathways,” 193.

⁵³ Hein, ”The Multiple Pathways,” 193.

⁵⁴ Hein, ”The Multiple Pathways,” 208.

Officielt er der dermed gennem ECCC-tribunalet givet en accept af, at selvom personer har været DRK soldater under folkedrabet, er det okay for disse at identificere sig som offer. Endeligt kan det siges om Patrick Heins artikel, at han først og fremmest fremhæver den tredje fase, hvor der efter mange års manipulation og glemsel af hændelserne fra 1975 til 1979 er kommet en tid, hvor Cambodja anerkender den fortid, som landet har. Gennem ECCC-tribunalet er det blevet muligt for både ofre og gerningsmænd at få mere selvbevidsthed, samt at få bearbejdet det traume de har været udsat for, fremfor at ikke at tale om det og forsøge at fortrænge det.⁵⁵

En anden forsker, der har arbejdet med forsoningsprocessen i Cambodja, er Peter Manning. Han er lektor i sociologi hos University of Bath og er specialiseret indenfor menneskerettigheder, transitional justice og erindrings studier og fokuserer hovedsageligt på det sydøstlige Asien.⁵⁶ I hans værk *Reconciliation and Perpetrator Memories in Cambodia* undersøger Manning forsoningsprocessens betydning for gerningsmændene i Cambodja samt forsøger at skildre, hvordan disses kollektive erindring i forhold til folkedrabets eftertid er. Han har fokus på, hvordan ECCC's arbejde påvirker personer med DRK baggrund og deres bearbejdelse af hændelserne mellem 1975-1979. Manning mener, at ECCC-tribunalet går i vejen for forsoningsprocessen hos folk med DRK baggrund, da dets primære opgave er at straffe og skylde skylden på højtstående ledere af DRK, som hos dele af folket ikke anses som dårlige mennesker, men derimod gode mennesker, der gjorde noget godt for landet. De fortrænger derfor deres virkelige følelser, hvilket i høj grad leder til en form for glemsel hos denne del af befolkningen. De fortier det, men accepterer at det var forfærdeligt, hvad der skete.

Manning mener, at ECCC glemmer DRK befolkningens syn på situationen og dermed er med til at ekskludere tidligere DRK og deres familier fra forsoningsprocessen. Han giver udtryk for kritik overfor ECCC's tilgang til forsoning i landet på følgende måde: "Cambodian context, 'national reconciliation' is based on the assumption that the ECCC can produce common narratives about the KR years, based on the denouncement of the KR leadership, and that stable relationships with memories of the past are possible thereupon."⁵⁷ Han mener altså, at det er blevet op til ECCC at skabe forsoning og bestemme, hvordan denne opnås, hvilket kan være en udfordring i forhold til

⁵⁵ Hein, "The Multiple Pathways," 208.

⁵⁶ "Peter Manning," konsulteret 11 august 2018. <https://researchportal.bath.ac.uk/en/persons/peter-manning>

⁵⁷ Peter Manning, "Reconciliation and Perpetrator Memories in Cambodia," *International Journal of Transitional Justice*, 9 (2015): 393, downloadet 15. maj 2018, DOI: 10.1092/ijtj/ijv015

gerningsmændenes minder, som også flourer i landet og bliver givet videre til kommende generationer.

Noget af det Manning især har fokus på hans artikel er, at der i nogle dele af Cambodja er vigtige DRK personer, der har været med til at genopbygge samfundet i disse områder. Derfor påpeger han op til flere gange, at der i visse områder af landet er befolkninger, som ser op til DRK og hvad de har gjort for dem efter folkedrabets slutning. Et eksempel Manning arbejder meget med er Ta Mok, som var en DRK senior leder og i kategori med flere af de DRK ledere, som ECCC har retsforfulgt og straffet sidenhen. Ta Mok var ansvarlig for Pol Pots anholdelse i 1997 og sørgede yderligere for, at der i Anlong Veng området blev bygget skoler, hospitaler, bedre veje og lignende. Han var med til at skabe et område med bedre infrastruktur og bedre mulighed for at skabe et samfund med muligheder og bedre økonomi, på trods af at han fortsat var i krig med Hun Sen regeringen.⁵⁸ Det Manning forsøger at forklare med Ta Mok som eksempel er, at der er en gråzone i forhold til forsoningsprocessen, erindring og glemsel i områder som Anlong Veng. Da regeringen i Cambodja overtog magten over Anlong Veng ændrede de navne på skolerne fra Ta Mok High School til Anlong Veng School. Alle de ting som Ta Mok havde forbedret og gjort for samfundet i området blev overset og gjort til regerings indsats i stedet for, dermed mener Manning, at befolkningen blev påtvunget at glemme Ta Mok's arbejde og forsøg på en forsoning i området.

⁵⁸ Manning, "Reconciliation," 393-394.

4. Metode

For et land som Cambodja kan der argumenteres for, at følelsen af forsoning først og fremmest er at finde hos befolkningen, der er de primære ofre for de traumatiske hændelser, der skete under folkedrabet. Det er befolkningen, der som helhed bestemmer, om der er sket en forsoning mellem ofre og gerningsmænd, såvel som mellem befolkningen og regeringen og dermed i nationen, og ikke regeringen. Bockers, Stammels og Knaevelsrud bruger følgende begrundelse:

”The definition of reconciliation that has become widely accepted in literature and that is used in this article has five key components: a) a reduction of feelings of anger and revenge, b) the ability to take the opponent’s perspective, c) reduced personal avoidance of the opponent, d) openness to positive relationships with the opponent, and e) renunciation of violence.”⁵⁹

Det kan altså konkluderes heraf, at følelsen af forsoning af at finde i befolkningen. På baggrund af dette vil analysen forsøge at besvare problemformuleringen ved at have fokus på kilder, der er skrevet af civilbefolkningen i Cambodja eller giver et indtryk i dennes tanker om livet i landet efter folkedrabet.

Jeg vil i analysen arbejde med erindringshistorie, som betyder, at fokuset ikke er på, hvad der egentlig er sket og hvorfor, men derimod undersøges det, hvad der erindres eller glemmes og hvorfor.⁶⁰ Nogle af de risici, der kan være i forhold til arbejde med erindringshistorie er, at man kan komme til at forholde sig til nogle bestemte grupperes erindringer, som ikke repræsenterer den historiske sandhed. Der skal derfor tages højde for, at der ikke kun arbejdes ud fra én gruppes erindring.⁶¹ De to historie og samfundsfagslektorer Kristian Iversen og Ulla Nedergård Pedersen har givet et eksempel på, hvilken betydning, det kan have, hvis der kun arbejdes ud fra ét erindringsfælleskab.

⁵⁹ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 72.

⁶⁰ Kristian Iversen og Ulla Nedergård Pedersen, *Danmarks historie – mellem erindring og glemsel* (København: Forlaget Columbus, 2014), s. 14.

⁶¹ Iversen og Pedersen, *Danmarks historie*, s. 20-21.

”Som eksempel kan man se, at nynazistiske Holocaust-benægttere udgør et erindringsfællesskab med en bestemt fortolkning af fortiden, egne erindringssteder og egne mindehøjtideligheder, men at denne fortolkning af fortiden i høj grad strider i morgen den store mængde af historie kilder, som vi ellers har til rådighed om Holocaust (øjenvitner, dagbøger, fotos, kz-lejre o.l.).”⁶²

For at undgå en lignende situation i forhold til at arbejde ud fra erindringer fra DRK soldater, vil der i analysen både være fokus på erindring af personer, der ikke har DRK baggrund, og de som har DRK baggrund. Denne opdeling gør, at de ellers mange forskellige grupper i landet præsenteres i form af to overordnede grupper.

Jeg har valgt et fokus på selvbiografisk erindring, da et fokus på den populære erindring ikke vil få forskellene med tydeligt nok. Selvbiografiske erindring er centralt for at forstå og forklare, hvorfor fortiden, nutiden og fremtiden spiller en stor rolle for både menneske- og samfundsliv.⁶³ For at fremhæve forsoningsprocesserne eller mangel på samme er det nødvendigt at kunne analysere ud fra både ikke DRK og DRK erindring. Der vil altså ikke blive skelnet mellem hvilke etniske grupper, der er at finde i landet, men blot skelnes mellem DRK og ikke DRK baggrund. Derudover vil der ikke tages hensyn til geografiske områder i analysen. Der findes forskellige distrikter i landet, hvor der formentlig kan findes forskellige holdninger og tilgange til forsoningsprocessen, men for at kunne tage disse i betragtning vil det kræve, at jeg kunne rejse til disse områder og indsamle data selv. Der vil yderligere også været fokus på, hvordan tiden erindres i medier, lovgivning og museer. Her er det blandt andet analyse af mindebegivenhedernes iscenesættelse af fortiden, som en del af dannelsen af den kollektive erindring i Cambodja.

Der er en naturlig sprogbarriere afgørende for kildematerialet til anvendelse i analysen, i forhold til at meget af dette findes på khmer sprog og fransk, hvor der i denne afhandling kun arbejdes med dansk og engelsk. Derfor benyttes der kun materiale tilgængeligt på disse sprog, hvilket tvinger mig til at arbejde med blandt andet online nyhedsmedier, som indeholder eksempelvis interviews med cambodjanere, der udtaler sig om emnet. Nyhedsmedier, som fx The Phnom Pehn Post, kan fungere som et talerør for befolkningen i Cambodja, og kan derfor give udtryk for den forvirring der stadig finder sted i landet efter folkedrabet og tiden derefter. Det er en mulighed for helt almindelige folk i Cambodja at få fortalt deres historie og give udtryk for, hvordan de ser

⁶² Iversen og Pedersen, *Danmarks historie*, s. 21.

⁶³ Bernard Eric Jensen, *Historiebevidsthed/fortidsbrug* (Aarhus: Historia, 2017), s. 111.

udviklingen frem til i dag. Derfor giver brugen af nyhedsartikler et udmærket indblik i, hvordan befolkningen forholder sig til forsoning eller mangel på samme.

De selvbiografiske erindringer vil jeg finde i bøger og artikler, der er skrevet af folk fra Cambodja, der har en form for tilknytning eller forhold til forsoningsprocessen. Derudover er nogle af dem udgivet gennem et nyhedsmedie, dette vil blive præsenteret i det efterfølgende afsnit, sammen med alle anvendte kilder i analysen. Ydermere benytter jeg artikler, der er skrevet af udenlandske forskere og journalister. Disse benyttes som kilder, da de hver især indeholder erindringer og narrativer fra cambodjanere. De er udgivet som et stykke forskning, men bruges i denne sammenhæng som en fremstilling til det formål at bidrage med erindringer. Derudover kan de give et modstykke til erindringerne, forstået på den måde, at de i deres forskning kommer med en meddelelse om emnet, der sammen med erindringerne kan kaste lys over forsoningen i Cambodja.⁶⁴ Af samme grund vil der henvises til tidligere præsenteret forskning i analysen. Ved benyttes af disse kilder tages der forbehold for, at de er udgivet i et tidsskrift med et formål, der kan give kilden en specifik tendens.

Jeg har primært valgt at arbejde kilderne som beretninger, da disse netop kan bidrage til en fortælling om fortiden og hvordan, den har påvirket nutiden. Ud fra dette ønsker jeg med analysen at kunne komme frem til en meddelelse om, hvordan forsoningsprocessen har forløbet i Cambodja siden 1979.⁶⁵

En ulempe ved meget af kildematerialet er, at det er mange år gammelt. Under søgningen på materiale har primært søgt på ordene 'reconciliation', 'cambodia', 'khmer rouge', 'survivors' og 'memory'. Deraf har jeg fundet adskillige kilder, men hovedsageligt fremstillinger af andre forskere, der ligesom jeg selv, har undersøgt forsoning, glemsel eller erindring i forhold til Cambodja. Hvad gør sig gældende for meget af dette materiale er, at forfatterne selv har været foretaget interviews af befolkningen i Cambodja eller også benytter sig af anden forskning. Der har altså været en udfordring i at finde frem til nutidige primære kilder, og der benyttes derfor kildemateriale, der dækker over en tidsperiode på omkring 20 år. Ikke desto mindre kan disse kilder fortælle noget om, at problematikens udvikling gennem denne periode.

Da jeg har valgt at benytte kilder, hvor det er erindringer, der fortælles af en person, nogle gange flere år efter hændelserne, kan jeg ikke vide sig sikker på, at det personen siger, er det der rigtig er sket. Men denne afhandling er opgaven ikke at finde frem til sandheden, men jeg vil

⁶⁴ Iversen og Pedersen, *Danmarks historie*, s. 21.

⁶⁵ Bent Egaa Kristensen, *Historisk metode* (København: Hans Reitzels Forlag, 2007), s. 146.

derimod finde frem til, hvad man tænker om den udvikling, der er sket siden hændelserne har fundet sted. Derfor kan erindringer og interviews inkluderet i artikler bidrage ganske udmærket, da vi ikke søger en sand fortælling om fortiden, men derimod hvad de tænker om forsoningen i dag.

5. Præsentation af kildemateriale og kildeanalyse

I det følgende vil hver kilde blive præsenteret og analyseret med henblik til at nå frem til, hvordan fremstillingen er brugbar i forhold til afhandlingens problemstilling.

5.1 Eva Monique Zucker ”Trauma and Its Aftermath: Local Configurations of Reconciliation in Cambodia and the Khmer Rouge Tribunal”

Artiklen er skrevet af Eva Monique Zucker, som er ansat hos Yale University indenfor antropologi og socialkulturelle forhold,⁶⁶ og handler om Cambodja og forsoningsprocessen som følge af de traumatiske hændelser udført af DRK. Den er udgivet i tidsskriftet *The Journal of Asian Studies* i 2013, som i den anvendte udgivelse handler om forsoning i Cambodja og den politiske undertrykkelse udført af DRK.⁶⁷ Artiklen er altså en del af en udgivelse, der har til formål forstå forsoning på et lokal plan, og hvordan ECCC-tribunalet på lokalt plan påvirker dette. Hun skrev teksten efter at have besøgt Cambodja sammen med hendes mand, der er kameramand og var i gang med at arbejde på en dokumentar, der skulle omhandle DRK lederes undvigelse af retfærdighed og straf. Efter besøget i forbindelse med hendes mands arbejde besluttede Zucker sig for selv at forske i forholdene i Cambodja, her med et socialt kulturelt antropologisk fokus.

Zuckers tekst kan bruges som en kilde til forståelse af gerningsmændenes liv efter folkedrabet, og hvordan forsoningsprocessen eller mangel på samme har påvirket deres liv siden 1979. Hun har interviewet og talt med blandt andet Nuon Chea, der også er kendt som ”Brother Number Two” og nu er anholdt og retsfulgt af ECCC. Derudover har hun interviewet personer i de byer og områder, hvor de tidligere DRK ledere boede med henblik på at afbilde, hvordan disses syn er på de tidligere ledere.

Hun har hovedsageligt fokus på en mand ved navn Ta Kam, som under folkedrabet og i optakten til folkedrabet angiveligt skulle have dræbt adskillige mennesker i den by, han boede i.⁶⁸

⁶⁶ ”Eve Zucker,” konsulteret 17. August 2018. <http://yale.academia.edu/EveZucker>

⁶⁷ Editorial Foreword, *The Journal of Asian Studies* 72:4 (2013): 760, downloadet 17. August 2018, doi:10.1017/S0021911813001757

⁶⁸ Eve Monique Zucker, ”Trauma and its aftermath: Local configurations of reconciliation in

Med Ta kams historie skaber hun et indtryk af, hvordan gerningsmænd har fundet frem til en forsoningsmetode, der har gjort, så de fortsat kan bo side om side med ofre for deres tidligere handlinger. Dette sætter hun i sammenhæng med ECCC-tribunalet og den generelle forståelse af forsoningsprocessen.

5.2 Astrid Norén-Nilsson "Children of Former Khmer Rouge Cadres"

I 2011 blev *Children of Former Khmer Rouge Cadres* udgivet af Astrid Norén-Nilsson i tidsskriftet *Peace Review*, som består af en række forskellige fremstillinger omhandlende Cambodja og forsoning. Norén-Nilsson er associate lektor hos Center for Øst- og Sydøstasien studier på Lund Universitet i Sverige, men har primært haft fokus på Cambodja i hendes forskning.⁶⁹

Artiklen handler om, hvilke udfordringer der er for børn med forældre, der var tilknyttet DRK, i forhold til at blive en del af et samfund, deres forældre ikke har opnået forsoning med.⁷⁰ Hun forsøger at forklare, hvilke udfordringer der kan være i forhold til de børn, der er vokset op med forældre, der deler ideologierne bag DRK regimet, men samtidig skal tilpasse sig i et samfund, hvor disse ideologier ikke er anerkendte og benyttet. Derudover handler det om børn, hvis forældre ikke er forsonet med resten af samfundet, og derfor har svært ved selv at finde deres plads.⁷¹

I artiklen forklarer Norén-Nilsson, at hun i en periode på 4 måneder mellem 2009-2010 opholdt sig i byen Anlong Veng, hvor hun boede hos tidligere DRK soldater og deres familier for at få et indblik i deres hverdag. I løbet af tiden foretog hun interviews af familierne, som hun har bygget sin artikel på.⁷² Store dele af artiklen handler om en ung mand, Sopheak, som har ladet Norén-Nilsson få et indblik i hans liv, og de udfordringer han og hans familier har i forhold til at forsones sig med nutidens samfund.⁷³ Ved hjælp af Sopheaks erindringer kan artiklen være med til at give en forståelse af, hvordan han og hans familie ser forsoningen i landet, og hvilke faktorer, der spiller ind for dem som personer med DRK baggrund.

Cambodia and the Khmer Rouge Tribunal," *The Journal of Asian Studies* 72:4 (2013): 793, downloadet 17. August 2018, doi:10.1017/S0021911813001125

⁶⁹ "Astrid Norén-Nilsson", konsulteret 13. september 2018, [http://portal.research.lu.se/portal/en/persons/astrid-norennilsson\(78c849a3-c892-4a06-9e47-85bf2bd62f0c\).html](http://portal.research.lu.se/portal/en/persons/astrid-norennilsson(78c849a3-c892-4a06-9e47-85bf2bd62f0c).html)

⁷⁰ Astrid Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge Cadres," *Peace Review* 23:4 (2011): 462, downloadet 10. August 2018, DOI: 10.1080/10402659.2011.625820

⁷¹ Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge," 462-463.

⁷² Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge," 463.

⁷³ Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge," 462-463

5.2 Alex Hinton ”The Perpetrator, the Victim, and the Witness”

Alex Hinton er professor hos Newark University i USA, hvor han arbejder med sociologi og antropologi med speciale indenfor folkedrab. Han nævner selv i hans artikel, at han har arbejdet med Cambodja som case i forhold til folkedrab i mange år, og hans bibliografi viser det samme. Han har arbejdet med Cambodja på den måde, at han forsøger at opnå en forståelse for, hvorfor de dræbte – hvorfor folkedrabet fandt sted.⁷⁴

Artiklen er udgivet i en udgave af tidsskriftet *Manoa*, og indgår i en udgave kaldet *In the Shadow of Angkor*. Udgivelsen er udgivet i 2004, 25 år efter DRK regimets fald, og handler om Cambodjas udvikling efter folkedrabet. I artiklen *The Perpetrator, the Victim, and the Witness* er Alex Hinton taget til Cambodja for at se, om han kan få et interview med en af de mest berygtede Røde Khmer, nemlig ’Grandfather’ Khan. Kahn havde ansvaret for et fængsel, hvor der blev dræbt hundredevis af mennesker. Hinton skriver i sin artikel, at der endda er fortællinger om, hvordan han hængte fanger op i deres fødder og dræbte dem ved at skære maverne op og lade dem dø på denne måde.⁷⁵

Hinton tager ud for at besøge Kahn sammen med en Cambodjansk journalist, der hedder Ming. Hun kommer selv fra samme område som Kahn og har været vidne til nogle af de forfærdeligheder, der var forbundet til fængslet. Selve artiklen tager udgangspunkt i interviewet med Kahn, men Hinton skriver yderligere om Mings oplevelser, samt de andre personer de møder på vejen til mødet med Kahn.

Kilden bidrager med tre forskellige syn på, hvad der skete i fængslet under folkedrabet og hvordan det skete. Den er med til at skildre de forskelle, der er at finde i erindringen om hændelserne fra 1975 til 1979. Deraf kommer også artiklens titel ”gerningsmanden, offeret og vidnet”, som det lyder oversat til dansk. På trods af at Hinton, som han selv giver udtryk for i artiklen, er bange for at skulle møde Kahn, formår han at få et interview, der giver et indblik i, hvordan Kahn husker hans egne handlinger, eller nærmere hvordan han ønsker at huske dem. Ved at tilføje Ming, en politibetjent, en lokal kvinde og en overlevende fra fængslet rammer Hinton en forståelse af, hvordan de forskellige erindringer er med til at gøre, at der er en frustration og et usammenhængende billede af, hvad der egentlig skete i fængslet i årene under folkedrabet.

⁷⁴ ”Alex Hinton”, konsulteret 2. april 2018. <https://www.newark.rutgers.edu/about-us/have-you-met-rutgers-newark/alex-hinton>

⁷⁵ Alex Hinton, ”The Perpetrator, the Victim, and the Witness,” *Manoa* 16:1 (2004), downloadet 1. december 2017, URL: <http://www.jstor.org.zorac.aub.aau.dk/stable/4230295>

5.3 Dith Pran & Kim DePaul ”Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors”

Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors er et værk, der, som titlen angiver det, indeholder minder fra overlevende børn fra Cambodja. Bogen indeholder adskillige kapitler, hvilke hver især indeholder en fortælling fra en person, der var barn under DRK’s regime og under folkedrabet. Fortællingerne indeholder deres oplevelse af, hvordan livet var i perioden, samt hvordan det har påvirket dem som mennesker i fremtiden.

Forfatteren Dith Pran var selv et af disse børn. Hans historie er blandt andet blevet skildret i filmen *The Killing Fields*,⁷⁶ hvilken handler om de hændelser Pran oplevede i forbindelse med DRK regimet. Pran arbejdede som assistent for en amerikansk journalist, der i årene inden folkedrabets begyndelse skrev rapporter om borgerkrigen i Cambodja. Da DRK tog magten i 1975 hjalp Pran vestlige journalister med at flygte fra landet, hvilket resulterede i hans egen fængsling frem til regimets fald i 1979.⁷⁷ Han var dermed om nogen selv bekendt med, hvordan det var at besidde erindring fra de grusomme hændelser.

Med værket ønsker Dith Pran at gøre opmærksom på, hvordan livet var i Cambodja under DRK’s regime og forhindrer forglemmelse af, hvad der skete og hvem de mistede.

“I want them never to forget the faces of their relatives and friends who were killed during that time. The dead are crying out for justice. Their voices must be heard. It is the responsibility of the survivors to speak out for those who are unable to speak, in order that the genocide and holocaust will never happen again in this world.”⁷⁸

5.4 Nyhedsmedier

5.4.1 The Phnom Penh Post

I analysen vil jeg benytte forskellige artikler fra The Phnom Penh Post, som er et nyhedsmedie i Cambodja. The Phnom Penh Post er det ældste nyhedsmedie i Cambodja, det blev publiceret for første gang i 1992 og kan i dag skrive, at de har læsere i 35 forskellige lande. De skriver på deres hjemmeside, at: ” For 25 years the Phnom Penh Post has been the paper of record on Cambodian current events – read by decision makers and consumers who have helped rebuild the nation during

⁷⁶ Britisk biografisk drama omhandlende De Røde Khmerers regime skabt ud fra de to journalister, Dith Pran og Sydney Schanberg, erindringer om hændelser. Filmen er udgivet i 1984.

⁷⁷ ”Dith Pran,” konsulteret 23. marts 2018. <https://www.britannica.com/biography/Dith-Pran>.

⁷⁸ Dith Pran, Forord i *Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors*, af Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 11.

the past decades.”⁷⁹ Altså er de efter egen mening indflydelsesrige og har sågar været behjælpelige med at få samfundet bygget op på ny efter den hårde fortid i Cambodja.

Under arbejdet med at finde kilder til analysebrug har det været tydeligt, at The Phnom Penh Post som nyhedsmedie ikke har været bleg for at kritisere regeringen i landet. Tidligere redaktør, Stuart White, har udtalt følgende om mediet: ” The Post has always been fiercely protective of its independence,”⁸⁰ Men i maj 2018 blev The Phnom Penh solgt i kølvandet af en økonomisk skandale for nyhedsmedier i landet, hvor regeringen i Cambodja krævede skattetakster af ekstreme summer af medierne. Der er spekulationer omkring, om det er den Hun Sen styret regering, der går efter nyhedsmedierne i et forsøg på at stoppe anklager om brud på menneskerettigheder.⁸¹ Den nye ejer af The Phnom Penh Post er tidligere PR rådgiver for Hun Sen, og derfor er der god grund til, at læsere og andre interessede frygter, at det var første skridt mod en ende på selvstændige og kritiske nyhedsmedier

De artikler, der bliver anvendt i analysen i denne afhandling, er alle skrevet inden maj 2018. Den første er *The forced transfers*, som er skrevet af Savina Sirik den 22. april 2015. Forfatteren er direktør hos Museum of Memory, og artiklen handler om en, på det tidspunkt, ny udstilling om dagligdagen under DRK regimet, både ud fra civile mennesker og DRK soldaters synspunkt. Sirik beskriver yderligere i artiklen hendes egen viden om folkedrabet, og hvilken betydning hun tillægger udstillingen og den tilknyttede undervisning, i forhold til at oplyse befolkningen om tiden under folkedrabet.

Den anden anvendte artikel *Tuol Sleng memorial a good idea*, er skrevet af Fatily Sa den 20. november 2013. Hun skriver om sin egen families historie om folkedrabet, og hvordan deres levevilkår var, samt hvordan det har påvirket dem efterfølgende. Det er primært hendes fars historie, hun fortæller ud fra, og denne er meget begrænset, da hun forklarer, at han stadig ikke er i stand til at tale åbent om det. Yderligere fortæller Fatily Sa om sit eget arbejde med minderne om folkedrabet ud fra hendes arbejde hos The Documentation Center of Cambodia (DC-Cam). Artiklen kan bidrage til en forståelse af, hvordan både en overlevende men også en ny generation husker folkedrabet.

⁷⁹ ”About us”, konsulteret 11. september 2018, <https://www.phnompenhpost.com/about-us>

⁸⁰ ”Phnom Penh Post.”

⁸¹ ”Phnom Penh Post: Firing and resignations after sale of Cambodian daily,” *BBC NEWS*, 7. May 2018, konsulteret 11. September 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-44027032>

5.4.2 VOA Cambodia

VOA står for The Voice of America og er egentlig en multimediaudsendelse, da den både dækker radio, TV og internettet. Den startede som radiokanal i USA i 1942 og startede op i Cambodja i 1955 under navnet VOA Khmer. I dag er den en af de største Khmersproget nyhedsmedier i verden, som både tilbyder radio- og tv-udsendelser samt online dækning i Cambodja. På deres hjemmeside skriver de, at de: "... broadcasts comprehensive news and feature multimedia programs about Cambodia, Southeast Asia, America and the world"⁸² samt "... in-depth reporting and analysis in international politics, human rights, economics, science, health, business and entertainment."⁸³ Det er altså et multimedia, der dækker adskillige platforme både i og udenfor Cambodja.

Til analysen anvendes der en artikel, der er udgivet på det online nyhedsmedie voacambodia.com. Artiklen, *20 Years After His Death, Cambodians Still Struggle to Put memories of Pol Pot Behind Them*, er skrevet af Aun Chhengpor og Sun Narin for VOA Khmer den 23. april 2018. Som navnet på artiklen antyder, handler den om, hvordan forskellige cambodjanere stadig mindes Pol Pot både på godt og ondt. Chhengpor og Narin benytter interviews af både ofre og venner af Pol Pot til at skabe en forståelse for, hvordan befolkningen har det med DRK lederen 20 år efter hans død. Yderligere fremhæver de udsagn fra en anden journalist og direktør fra DC-Cam Youk Chhang, som også bidrager til forståelse af, hvordan Pol Pot stadig fylder meget i Cambodja den dag i dag. Artiklen kan derfor være med til at give et indblik i, hvad mindet om Pol Pot betyder for forsoningen efter folkedrab.

5.4.3 The Guardian

The Guardian er et britisk nyhedsmedie, der for først gang blev publiceret i 1821 og har siden da udviklet sig til et af de største nyhedsmedier i verden.⁸⁴ Til analysen benyttes artiklen *Forty years after genocide, Cambodia finds complicated truth hard to bear*, der er skrevet af Harriet Fitch Little den 16. april 2015. Den handler om, hvordan der i Cambodja 40 år efter folkedrab fortsat er en tilbageholdenhed i forhold til erkendelse af den fortid, landet har bag sig. Det er primært et indblik i, hvordan Tuol Sleng Genocide Museum er et af de største mindesmærker for alle de dræbte efter folkedrab, men på trods af dette ikke skildrer historien, som den egentlig var. Artiklen ligger op til en analyse og diskussion af, hvorvidt det billede der kulturelt set tegnes af folkedrab, stemmer

⁸² "About us VOA," konsulteret 11. september 2018, <https://www.voacambodia.com/p/3968.html>.

⁸³ "About us VOA."

⁸⁴ "History of the Guardian," konsulteret 11. September 2018, <https://www.theguardian.com/gnm-archive/2002/jun/06/1>

overens med, hvordan virkeligheden var. Artiklen er bygget på interviews med både en overlevende DRK soldat, DC-Cam direktør Youk Chhang og Tuol Sleng museumsdirektøren.

5.5 The Documentation Center of Cambodia udgivelser

The Documentation Center of Cambodia blev officielt oprettet i januar 1995, som følge af at United States Congress oprettelse af The Cambodian Genocide Justice Act, der skulle give støtte til undersøgelse og endeligt hjælpe til retfærdighed for ofrene for DRK regimet.⁸⁵ De første par år var DC-Cam et Yale University program, hvor DC-Cam blot var et kontor, hvor undersøgelserne blev udført, men i januar 1997 blev DC-Cam en selvstændig organisation. Derudover blev formålet for organisationen 1) at dokumenterer og bevare historierne om DRK regimet til fremtidige generationer og 2) at indsamle og organisere informationer, der potentielt kan benyttes som beviser imod DRK.⁸⁶ På deres hjemmeside skriver DC-Cam, at de har formået at indsamle omkring 155.000 siders primære DRK dokumenter samt over 6.000 billeder, derudover er det over 400.000 ekstra siders dokumenter, der dækker over forskellige slags oplysninger. Alle disse data varetages af DC-Cams ansatte, som udelukkende er cambodjanere med undtagelse for praktikanter og eksterne specialister, der ønsker at bidrage til arbejde i organisationen.⁸⁷

Udgivelser fra DC-Cam er oplagte til brug i analysen, da de stammer fra Cambodjas eneste NGO og ikke er påvirket af regeringen og politiske meninger. De giver adgang til materiale, der skildrer fortidens virkelighed, som den var.

Artiklen *Reconciliatory Perspectives on Anlong Veng*, der er skrevet af Eng Kok-Thay og trykt i magasinet *Searching for the Truth* af DC-Cam i 2012, giver et indblik i byen Anlong Veng, som primært er befolket med personer med DRK baggrund. Kok-Thay beskriver, hvordan forsoningsprocessen har været i Anlong Veng, og forklarer dette ud fra udsagn fra tidligere DRK leder Yim Phanna og regerings repræsentant H.E Ton Sa Im. Yim Phannas historie siger noget om, hvordan det var som DRK soldat i Anlong Veng i tiden, hvor der fortsat var krig mellem DRK og regeringen, og hvordan han som person havde det i kølvandet på folkedrabet og det liv, der fulgte efter det. I artiklen fremhæves H.E Ton Sa Im syn på forsoningen, og hvad hun gør for at fremme processen i området.

⁸⁵ "History and description of DC-Cam," konsulteret 11. September 2018, <http://www.dccam.org/Abouts/History/Histories.htm>.

⁸⁶ "History and description of DC-Cam."

⁸⁷ "History and description of DC-Cam."

Memory and The Khmer Rouge Tribunal er udgivet af The Cambodia Law and Policy Journal i 2014, og er skrevet af tre forskellige personer, henholdsvis Fatily Sa, Sreyneath Poole and Huy Senghul. Alle tre kvinder reflekterer over deres familiers oplevelser under DRK regimet, hvilket er interessant, eftersom alle tre har forskellig baggrund. Fatily Sa, som tidligere er nævnt med en artikel fra The Phnom Penh Post, kommer har muslimsk baggrund og skiller sig ud, da hendes forældre var ekstra udsatte grundet deres religion. Sreyneath og hendes familie flyttede til USA, da hun var 14 år gammel, og var først lige vendt tilbage til Cambodja i 2014.⁸⁸ Hun kan derfor bidrage med en vinkel på forsoningen, for en familie der har levet i USA siden folkedrabet. Til sidst er der Huy Senghul, hvis far var vagt i S-21 fængslet under kommando af en berygtet DRK leder kaldet Duch. Grundet Senghuls fars status under DRK regimet, kan hendes fortælling være med til at give et indblik i, hvordan livet var for en gerningsmand og hvordan forsoningen har været i forhold til at blive en del af samfundet, uden at være en DRK soldat.⁸⁹

⁸⁸ Fatily Sa et al., "Memory and the Khmer Rouge Tribunal," *Cambodia Law and Policy Journal* 3 (2014): 63, downloadet 6. August 2018, <http://cambodialpi.org/article/memory-and-the-khmer-rouge-tribunal/>

⁸⁹ Fatily Sa et al., "Memory and the Khmer Rouge Tribunal," 67.

6. Analyse af problemstillingen

“The big thing for Cambodia that hasn’t been dealt with at all is reconciliation, [...] It’s got the tribunal – that’s better than nothing – but the reconciliation hasn’t really been done at all apart from a few NGOs with limited funding.” Sådan lyder et citat skrevet i artiklen *Forty years after genocide, Cambodia finds complicated truth hard to bear* fra The Guardian. Dette statement kommer fra forfatteren Robert Carmichael, der har skrevet en bog om en cambodjansk families jagt på retfærdighed. Forsoning fylder meget i fortællingen om Cambodja, og der kan argumenteres for, at det også fortsat fylder utrolig meget i forhold til befolkningen i Cambodja.

I en artikel fra VOA udtaler direktøren for Documentation Center of Cambodia, Youk Chhang, at der stadig er brug for forsoning og hjælp til dette i landet. Han mener, at der er et stort behov for, at befolkningen lærer mere om, hvad der egentlig skete under DRK styret og hvorfor det skete. Det er nødvendigt, at der bliver en fælles forståelse af, hvad der skete. Der er brug for anerkendelse af hændelserne, og det bør ikke være et tabu eller noget, der bliver fortiet. Der er stadig for lidt offentlig information og åbenhed omkring emnet, og den manglende dialog gør, at folket i Cambodja ikke fuldt ud forstår, hvad der er sket og hvorfor. Det gør det svært for befolkningen at finde ud af, hvordan de skal forholde sig til tidligere DRK medlemmer, ligeså vel som de tidligere DRK medlemmer har svært ved at integrere sig i det nye samfund.¹⁰² Youk Chhang siger meget passende, at: ”Khmer Rouge history is a journey of understanding between friend and enemy, and they should continue the journey.”¹⁰³ Det er altså en rejse, der ikke er overstået endnu, og en rejse som befolkningen er nødt til at tage del i for at opnå forsoning.

Men selvom Youk Chhang mener, at landet på sin vis har brug for, at der kommer en fælles forståelse af, hvad der er sket og hvilken betydning det har, så virker det ikke just så nemt. Forskningen har gjort rimeligt klart, hvordan den officielle erindring af folkedrabet har været i årene efter 1979. Det har været en turbulent periode, hvor der har fra et officielt standpunkt har været en skiftende holdning til forsoningen efter DRK’s regime og erindringen herom. Heins tre faser beskriver dette meget godt, hvor der i den første fase var vrede og fortsat krig mod DRK, den næste fase med glemsel af handlingerne for alle parter involveret, og sidste fase en ny anerkendelse i forbindelse med ECCC oprettelse og retsforfølgelsen af DRK ledere. Men på trods af at der fra et

¹⁰² Aun Chhengpor og Sun Narin, ”20 Years After His Death, Cambodians Still Struggle to Put Memories of Pol Pot Behind Them”, VOA Cambodia, 23. April 2018, downloaded 10. Maj 2018, <https://www.voacambodia.com/a/twenty-years-after-his-death-cambodians-still-struggle-to-put-memoreis-of-pol-pot-behind-them/4360948.html>.

¹⁰³ Chhengpor og Narin, ”20 Years After His Death”.

officielt syn har været udlagt nogle måder at forholde sig til fortiden på siden folkedrabet, er det ikke nødvendigvis dette, befolkningen har følt og forholdt sig til.

6.1 Ofrene og deres minder

I *Memoir of a Child's Nightmare*, som er en af historierne i Dith Prans værk, fortæller Sopheap K. Hang om nogle af de minder, der stadig hjemsøgte hende selv over 20 år efter folkedrabet. Ligesom de fleste børn i Cambodja i årene 1975-1979 blev Sopheap sammen med sin familie tvunget til at forlade deres hjem og arbejde for De Røde Khmerer i rismarkerne. Her var hun vidne til ting, der satte dybe spor hos hende som person resten af livet. Én af disse hændelser beskriver hun i værket. Hun forklarer, at en dag hvor hendes forældre var ude af landsbyen for at arbejde, var hun vidne til, at en mand blev slæbt ud af sit hjem og tæsket foran hans kone. Manden blev efterfølgende bundet til et træ ved floden og efterladt der. Sopheap fortalte sin mor, hvad hun havde set, hvortil moren havde bedt hende om ikke at gå tilbage dertil. På trods af dette gik Sopheap ned til træet, hvor manden ikke længere var, men så hvordan der var blod, hud og hår fra manden. Dette forfærdelige syn var med til at gøre hende syg i en hel måned.¹⁰⁴ Hun fortalte først sin mor flere år senere, at hun var gået tilbage til træet. Først morede mor og datter sig over, at moren havde undret sig over sin datters sygdom på tidspunktet, men morskaften blev hurtigt overtaget af de grusomme minder, de deler efter folkedrabet. Sopheap vil med sit skriv gøre opmærksom på, at de forfærdelige hændelser som både børn og voksne har været vidner til, sidder dybt i deres kroppe selv over 20 år senere. Hun skriver: "Sometimes it's frightening for me to look back at my past experiences. [...] It is very hard for Cambodians to let their memories go."¹⁰⁵ Uanset om erindringerne bliver anerkendt og talt om, så sidder de dybt i det cambodjanske folk og for personer som Sopheap ,vil de resten af hendes liv være med til at påvirke hende og kunne vække en frygt gemt dybt i hende.

Også Roeun Sam lider ligesom Sopheap Hang af mareridt og af frygt, selvom det er adskillige år siden, at De Røde Khmerers regime faldt. Som næsten alle andre cambodjanere arbejdede hun i forskellige lejrer under regimet, hun måtte ligeledes kæmpe for mad og overlevelse samt være vidne til forfærdelige hændelser. Hun forklarer følgende: "Even today, because of what happened to me, I sometimes feel as if I am again living in the darkness. Still, sometimes when it

¹⁰⁴ Sopheap K. Hang, "Memoir of a Child's Nightmare," i *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, red. Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 32.

¹⁰⁵ Hang, "Memoir of a Child's Nightmare", s. 33.

rains, or when darkness fall, my mind is their prisoner and I struggle to be free."¹⁰⁶ Hun føler sig stadig som en fange af DRK og har dybe ar, der vil påvirke hende resten af hendes liv. Roeun Sam forklarer hendes egen skæbne således: "I feel that I am blessed and very fortunate. I work in a place that helps refugees and have met people who understand what I have been through. I believe we must tell people what happened to us during the Pol Pot years - the killing, starvation, and the torture."¹⁰⁷ For hende er vigtigheden af at fortælle historien videre noget, der skal vægtes højt. Hun arbejder som rådgiver for cambodjanske traume overlevende, så hun er en person, der efterfølgende har dedikeret hendes liv til en forsoning og behandling for de, som fortsat oplever traumer i deres liv.

6.1 Skam, fortrydelse og glemsel

Tidligere blev begreberne 'repressive erasure' og 'prescriptive forgetting' som typer af glemsel. I forhold til disse to former for glemsel kan det diskuteres, hvilken Hun Sen regeringen har ageret ud fra i forløbet efter folkedrabet – det er nok i grunden en kombination af de to. Den 'prescriptive forgetting' i form af, at premierministeren aktivt gik ud og udtalte, at folk bør "dig a hole and bury it in the past", og dermed opfordrede til, at man ikke skal dvæle ved fortiden men derimod komme videre. Men samtidig handlede de ved at slette perioden fra lærebøger og dermed slette det fra historien, som er et fremragende eksempel på 'repressive erasure'. Et andet forsøg fra regeringens side på at slette noget fra historien er i forhold til landets museer. Et eksempel herpå er Toul Sleng, også kaldet S-21, som er et fængsel, DRK brugte til at fængsle over 12.000 mennesker under DRK regimet.¹⁰⁸ I artiklen *Forty years after genocide, Cambodia finds complicated truth hard to bear* fra The Guardian fremhæves det, at DC-Cam har fundet ud af, at 80% af fangerne i S-21 fængslet var DRK soldater, som selv var blevet ofre for torturregimet. Denne statistik er ikke til at finde i selve museet, den bliver ej heller fortalt af guiderne på stedet, hvilket lader besøgende i troen om, at de 12.000 mennesker var uskyldige civile, der blev ofre for DRK. Youk Chhang, som fandt frem til disse tal, mener, at man tilbageholder informationerne, fordi de repræsenterer en gråzone, som regeringen helst vil ignorere og lade folk blive i troen om, at DRK var "... a small, internally coherent force of evil."¹⁰⁹ Yderligere forklares det i artiklen, at fængslets tidligere fotograf har forsøgt at være en del

¹⁰⁶ Roeun Sam, "Living in the Darkness", i *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, red. Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 81.

¹⁰⁷ Sam, "Living in the Darkness", s. 81.

¹⁰⁸ Harriet Fitch Little, "Forty years after genocide, Cambodia finds complicated truth hard to bear," *The Guardian*, 16. April 2015, downloaded 25. Juli 2018, <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/16/forty-years-after-genocide-cambodia-finds-complicated-truth-hard-to-bear>

¹⁰⁹ Little, "Forty years after genocide".

af museet og give et bidrag i form af hans selvbiografi, men også dette er blevet ignoreret og han er ikke velkommen på museet. Hvor regeringen mener, at han kan give forkerte svar omkring fængslet, mener Youk Chhang, at han kan være med til at forklare, hvordan tingene egentlig var i fængslet og give et indtryk af, hvem der blev fængslet og hvorfor. Glemsel spiller umiddelbart en stor rolle i forhold til Hun Sen regeringens håndteringen af tiden efter folkedrabet. Men hvad med befolkningen? I kildematerialet er det især DRK personer, der kan vurderes til at forsøge at glemme fortiden.

I kildematerialet, der skildrer DRK personers tanker, præsenteres der flere udtalelser om, at der ikke er et ønske om, at tale om hvad der er sket i fortiden. Som eksempel herpå kommer Alex Hinton i artiklen *The Perpetrator, the Victim and the Witness* ind på en tidligere DRK leder, Kahn, der i artiklen interviewes med henblik på at finde ud af, hvorfor han har gjort, som han gjorde under DRK regimet. Khan er et eksempel på, hvordan tidligere DRK personer ikke kan finde deres plads i samfundet. Khan har ry for at have været en grusom fængselsbetjent og har været ansvarlig for mange døde. Men i Hinton's interview med Khan opstår der flere tilfælde, hvor der kan komme forvirring omkring Khans følelser omkring DRK regimet.

"When did the prison open?"

"What prison?"

"The one that was located here, by the subdistrict office."

"There wasn't a prison here," he replied matter-of-factly."¹¹⁰

Han benægter til at starte med, at der overhovedet har været et fængsel, og især at der skulle være blevet dræbt personer der. Han understreger op til flere gange manglen for beviser. Men efter lidt tid kommer der andre udmeldinger fra Khan. Han understreger fortsat, at der aldrig er foretaget henrettelser i fængslet, men forklarer derimod, at han selv frygtede for sit liv hver gang, der var besøg fra de overordnede i distriktet samtidig med, at han forklarer, at da DRK regimet faldt, blev han jagtet af civile. Khan ser altså også sig selv som et offer for regimet og giver udtryk for, at han blot har gjort det nødvendige for at overleve.¹¹¹ Derudover giver han på et tidspunkt i interviewet pludselig udtryk for skyldfølelse overfor de døde i området.

¹¹⁰ Hinton, "The Perpetrator," 146.

¹¹¹ Hinton, "The Perpetrator," 148.

“How would you respond if one of the prisoners whom you arrested and who died came back to life?” I asked.

For once, he didn't offer an immediate denial. He was perspiring a great deal now and seemed tired. "That would make me really happy. I would bow down and ask for forgiveness."

"You'd say you were sorry?"

"Yes," he replied."¹¹²

Khan er en mand, der er beskyldt for at have dræbt folk ved at hænge dem op med hovedet ned, og dræbt dem ved at skære deres mave op, mens de stadig var i live for derefter at spise deres lever for at blive stærkere selv. En sådan udmelding er derfor noget, der påvirkede både Hinton og hans kollega fra Cambodja. De mødte ham i troen om, at han var et monster, der var gået fri efter de grueligheder, han havde været med til at udføre under DRK regimet.¹¹³ Men der kan opstå en tvivl om, om det er så simpelt, eller om der er mere i sagen, hvilket Khan forsøger at give udtryk for. Hinton spørger ham yderligere ind til, om han synes, der skal være en retsforfølgelse af DRK.

” Khan responded, "Sure, why not? I'm not afraid. Since I didn't do anything, I don't have anything to be afraid of. I just followed the orders of the leaders."¹¹⁴

Hintons artikel er skrevet i 2004, altså få år inden ECCC-tribunalet blev en realitet. Der kan altså være grund til at tro, at Khan har svaret så tvetydigt på spørgsmålene af frygt for, at det vil kunne bruges mod ham i en retssag. Men ikke desto mindre er interviewet med Khan et godt eksempel på, hvordan glemsel er eneste løsning for nogle personer i Cambodja. Khan har, ligesom af resten af Cambodja, også skulle forholde sig til hverdagen i et nyt samfund, da DRK regimet og krigen endelig sluttede. Der kan argumenteres for, at Khan er i færd med at forme en ny identitet på interviewets tidspunkt, og han derfor forsøger at glemme fortiden for at kunne leve i den nye hverdag. Det vurderes ud fra, at han ikke ønsker hverken at indrømme eller tale om de hændelser, han har været en del af eller skyld i under regimet. Af samme grund kan det diskuteres, om han hjælper med at fremme en form for forsoning, når han for det første benægter, at hændelserne overhovedet har fundet sted.

¹¹² Hinton, "The Perpetrator," 148.

¹¹³ Hinton, "The Perpetrator," 148.

¹¹⁴ Hinton, "The Perpetrator," 148.

Det er ikke første gang, at Hinton interviewer DRK personer, som benægter at have deltaget i drabene på de 1,7 millioner af mennesker. Han forklarer i artiklen, at de normalvis begynder at tale om, hvad andre gerningsmænd har foretaget sig for at fjerne fokus fra dem selv. På denne måde føler de måske, at de kan retfærdiggøre dem selv ved at udlevere andre og give detaljer om deres handlinger. Hinton beskriver, at han et par dage inden interviewet med Khan havde interviewet en anden DRK leder, der er beskyldt for at have henrettet hundredvis af personer. Denne person benægtede at have henrettet så mange, men indrømmede at han havde dræbt måske 1 eller 2 personer, han har altså forsøgt at gøre hans egen rolle mindre væsentlig.¹¹⁵ Khan adskiller sig i denne sammenhæng, da han fuldstændig benægter, at hændelserne har fundet sted i hans distrikt. Det kan diskuteres, om der er tale om det, Connerton beskriver som 'humiliated silence'. Hos de DRK personer, som har spillet en aktiv rolle i DRK regimet, kan deres benægtelse overvejes, om det i bund og grund skyldes skam og ydmygelse. Det er dog tvivlsomt, hvorvidt Khan benægter hans handlinger ud fra et 'humiliated' syn. De andre tilstedeværende under Hintons interview med Khan mener, at han er uvidende og ikke forstår, at han har handlet forkert. Men ikke desto mindre vælger Khan at benægte alle de hentydninger, Hinton giver i forbindelse med interviewet. Når han på denne måde benægter, hvad der er sket, går han i spidsen for et forsøg på at fortrænge og glemme, hvad der egentlig er sandheden. I hans tilfælde er det måske ikke det mest succesfulde forsøg, da både Ming og Lounge ikke følger ham, men tværtimod sætter tvivl ved ham og hans udtalelser.¹¹⁶

I artiklen *Reconciliatory Perspectives on Anlong Veng* af Eng Kok-Thay forklares stilheden fra DRK soldater på følgende måde:

"... there is a sense that Anlong Veng people are not proud of what they did, but they showed a feeling of guilt and shame. They also showed disappointment that their dedication and commitment for the revolution resulted in no real benefit for themselves, death of their relatives, physical disability and clear destruction of their own country."¹¹⁷

Eng Kok-Thay blev i modsætning til Hinton mødt af en overvejende følelse af skam og fortrydelse, men uddyber dog senere i artiklen, at han også blev mødt af forklaringer og undskyldninger i forhold til deltagelsen i DRK regimet. Han opsummerer disse som en generel uvished om, hvad

¹¹⁵ Hinton, "The Perpetrator," 145.

¹¹⁶ Hinton, "The Perpetrator," 150.

¹¹⁷ Eng Kok-Thay, "Reconciliatory Perspectives on Anlong Veng," *Searching for the Truth* (2012), 1, downloadet 13. Juli 2018,

[http://www.dccam.org/Projects/Genocide/pdf/Reconciliatory_Perspectives_on_Anlong_Veng_\(English\).pdf](http://www.dccam.org/Projects/Genocide/pdf/Reconciliatory_Perspectives_on_Anlong_Veng_(English).pdf)

medvirkningen i revolutionen egentlig betød.¹¹⁸ Ydermere forklares det i artiklen, at DRK soldaternes videre deltagelse i kampene mod regeringen efter 1979 skete grundet tilfældigt sammenstød med DRK i flugten fra de vietnamesiske tropper. De sluttede sig til DRK's side i et forsøg på at beskytte deres familie fra angrebene fra Vietnam.¹¹⁹ Det tyder derfor på, at der er forskellige holdninger og forklaringer at finde hos gerningsmændene. Der er en overvejende tendens til skam og fortrydelse, men samtidig en mangel på erkendelse af egne handlinger.

Som tidligere kan der også i forbindelse med DRK soldater være tale om glemselstypen 'formation of a new identity', som er beskrevet som en type glemmel, hvor man glemmer til fordel for at forme samfundet og befolkningen på ny. Her er der, som forklaret tidligere i afhandlingen, fokus på de vigtige ting og ikke på de uvæsentlige ting, der er repræsenteret i fortiden. I denne forbindelse kan der som eksempel nævnes Ta Kam, der er en af Eve Monique Zuckers fokus personer i artiklen *Trauma and Its Aftermath*. Ta Kam er en tidligere DRK leder, der efter folkedrabet har kæmpet for at blive reintegreret i samfundet i den by, han er opvokset i. Han blev beskyldt af nogle af hans naboer for at have henrettet adskillige af deres familiemedlemmer inden folkedrabet overhovedet var startet. Det betød for ham, at folket i landsbyen ikke ville have med ham at gøre, de talte ikke til ham, og hans familie og ham selv endte med at holde sig for sig selv for til sidst at flytte til nabobyen.¹²⁰ Her var han en aktiv buddhist, der bidrog til det lokale tempel og arbejdede for at opnå respekt og anerkendelse som lægmand i området. Efter at have levet på denne måde i et helt årti kunne han endelig vende tilbage til sin egen landsby, der havde set hans udvikling og accepteret ham på ny.¹²¹ Han er altså et eksempel på en DRK leder, der har formået at forme en ny identitet, hvilken har givet ham en plads i samfundet igen. Hinton kommer ligeledes ind på en lignende situation, da han i artiklen taler med en tidligere fange i det fængsel, hvor Khan arbejdede.¹²² Den tidligere fange har ligesom Ta Kam valgt at fokusere på religionen og finde fred gennem de buddhistiske retninger. Dette er interessant, da han i modsætning til Ta Kam ikke har DRK baggrund, men derimod var et af ofrene. Han har ligeledes valgt at lægge hændelserne bag ham og forsøge at skabe en ny identitet, fremfor at identificere sig selv som et offer for DRK. Han siger således: "What I do know is that for those three years, eight months, and twenty days, we all suffered beyond belief. Now I just want to forget about

¹¹⁸ Kok-Thay, "Reconciliatory Perspectives," 1.

¹¹⁹ Kok-Thay, "Reconciliatory Perspectives," 1-2.

¹²⁰ Zucker, Eve Monique, "Trauma and its aftermath," 793.

¹²¹ Zucker, Eve Monique, "Trauma and its aftermath," 794.

¹²² Hinton, "The Perpetrator," 150.

it all. That's why I became a religious layperson: to live with the monks."¹²³ Han fremhæver ydermere, at indenfor buddhisme er karma et afgørende element, og hvis man har været ond mod andre, så vil karma ramme en og sørge for en straf. Han har altså lagt sin lid til hans tro, og valgt at lægge hændelserne bag ham.¹²⁴

Zucker forklarer i sin artikel, at den type glemsel i sagen om Ta Mak, hvor han har formået at reintegrere sig i samfundet, kan være en vej mod forsoning. Gerningsmændenes rolleskift i takt med afstraffelse af andre højtstående DRK ledere, kan være nok til at tilfredsstille lokalsamfundet. Zucker skriver: "In fact, the tribunal may even be smoothing the reconciliation at the local level by turning the focus of blame to the high-level leaders, thereby providing an opportunity for low-level perpetrators to attempt to redeem themselves as much as possible and allow communities to heal."¹²⁵ Yderligere påpeger hun, at eftersom de fleste cambodjanere er buddhister, tror de på karma, hvilket kan have betydning i forhold til forsoning på denne måde. De accepterer de reintegrerede gerningsmænd, da: "... their karmic destiny will be fulfilled and justice will come this way."¹²⁶ I artiklen *Tuol Sleng memorial a good idea* forklarer Fatily Sa, at hun ikke mener, at glemsel er løsningen på at komme videre fra fortidens hændelser. Derimod forklarer hun at på trods af, at nogle forsøger at glemme deres fortid, så mener hun ikke, at de vil være i stand til fuldstændigt at glemme det, ej heller opnå forsoning gennem glemsel. Hun argumenter ud fra hendes arbejde som fotograf og dataindsamler for DC-Cam: "I have captured trial video footage, photos of the parties in the court and produced video clips of people's reactions to the trials. From people's reactions I can tell they can never forget the past."¹²⁷ Hun mener altså ikke, at forsoning kan opnås gennem glemsel.

6.1 ECCC og forsoning

Bockers, Stammels og Knaevelsrud fremhæver i deres artikel artiklen *Reconciliation in Cambodia: thirty years after the terror of Khmer Rouge regime*, som beskrevet metoder til at opnå forsoning i Cambodja. De tre forskere har i artiklen givet deres syn på forsoning i Cambodja ud fra de seks forskellige metoder. I forhold til 'retributive justice' nævnes det i artiklen, at der blev foretaget en uofficiel retssag mod Pol Pot og Ieng Sary (daværende udenrigsminister), hvor de to blev kendt

¹²³ Hinton, "The Perpetrator," 153-154.

¹²⁴ Hinton, "The Perpetrator," 153.

¹²⁵ Zucker, Eve Monique, "Trauma and its aftermath," 799.

¹²⁶ Zucker, Eve Monique, "Trauma and its aftermath," 795.

¹²⁷ Fatily Sa, "Tuol Sleng memorial a good idea", *The Phnom Penh Post*, 20. November 2013, downloaded 9. September 2018, <https://www.phnompenhpost.com/opinion/tuol-sleng-memorial-good-idea>

skyldige i folkedrab. Dette var mere en symbolsk dom, hvortil Bockers, Stammels og Knaevelsrud sår tvivl ved, om denne overhovedet nåede ud til befolkningen. De forklarer, at det cambodjanske folk i årene lige efter folkedrabet ledte efter deres familier og forsøgte at finde tilbage til livet samtidig med, at de skulle undgå at blive fanget i krigene mellem de vietnamesiske tropper og DRK's tropper.¹²⁸ Yderligere forklares det i artiklen, at premierminister Hun Sen i 1996 tilbød amnesti til adskillige højt rangerede DRK ledere, mere specifikt sagde han: ” So what we will welcome them with are not guns, bullets, prison, or handcuffs, but a bouquet of flowers hailing their spirit of national reunification.”¹²⁹ Forinden starten på ECCC-tribunalet har der dermed ikke været et forsøg på 'retributive justice' fra regerings side i Cambodja, hvilket de tre forskere mener må have haft en afgørende betydning for store dele af befolkningen i forhold til at komme videre.

ECCC-tribunalet er det første reelle forsøg på opnå forsoning gennem 'retributive justice', men hvorvidt det lever op til forventningerne, er der stor diskussion om. Bockers, Stammels og Knaevelsrud skriver, at: ”According to Pham et al., 39% of Cambodians have no knowledge of the ECCC, and 46% have only little knowledge.”¹³⁰ Men dog mener de, at befolkningen er positivt stemte overfor ECCC, hvis de er informeret om formålet og processen. Yderligere oplyses det i artiklen, at mere end 50% af de personer, der levede under regimet, vil have de ansvarlige straffet. 1 ud af 3 mener, at hvis DRK's topledere bliver straffet vil det hjælpe dem til at tilgive og komme videre.¹³¹

Netop hvilken effekt ECCC-tribunalet har på forsoningen for den enkelte person i Cambodja, er noget Fatily Sa kan give et indblik i ud fra artiklen *Memory and the Khmer Rouge Tribunal*, hvori hun selv ytre sig samtidig med at forklare, hvordan forskellige af hendes familiemedlemmer reagerer på ECCC-tribunalet. Fatily Sa mener, at: ” The Khmer Rouge Tribunal is important because it allows the nation to find the truth, and allows the victims and perpetrators to come to terms with the past, to reconcile, and to heal. This is what the Tribunal represents.”¹³² Men hun forklarer, at hendes mor ikke deler samme mening som hende. Hendes mor var selv 6 år, da DRK regimet startede i 1975, men var heldig, da hun formåede at blive sammen med hendes mor under hele forløbet.¹³³ Men til forskel for Fatily mener hendes mor ikke, at ECCC-tribunalet kan gøre den

¹²⁸ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 76.

¹²⁹ ”Asia-Pacific Khmer Rouge leader 'sorry' for genocide,” konsulteret 6. September 2018, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/244192.stm>

¹³⁰ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 77.

¹³¹ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 77.

¹³² Fatily Sa et al., ”Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 65.

¹³³ Fatily Sa et al., ”Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 65.

store forskel, da det er alt for sent samtidig med, at der er blevet brugt for mange penge i forhold til de resultater, der er opnået. Udover hendes mor har Fatily Sa også talt med et andet familiemedlem, som var en anelse ældre end hendes mor under regimet. Hvor moren ikke mener, ECCC-tribunalet vil kunne gøre en forskel, mener dette familiemedlem, at tribunalet er vigtigt for nationen, da det kan være en måde at forsone sig med fortiden og fastlægge nogle af de ting, der er sket i fortiden.¹³⁴ Fatily Sa forklarer det på følgende måde: ” She is adamant that the Tribunal cannot give her and the people of Cambodia “one hundred percent justice,” but believes that the victims can find some peace and be satisfied if the final ruling decision reflects the gravity of the crimes that the accused have committed.”¹³⁵ Yderligere er familiemedlemmet af den holdning, at ECCC-tribunalet skal undersøge og straffe de personer, som var direkte involveret i drab på et regionalt og kommunalt plan, og dermed ikke blot de øverste ledere. Derudover mener hun, at der også skal være retsforfølgelse af de, som den dag i dag stadig besidder magt i landet, med henblik på at skabe et eksempel og symbolisere for fremtidens ledende styrker i landet, at selv regeringsfolk vil blive straffet, hvis de begår kriminalitet eller i værste fald drab på regeringens vegne.¹³⁶ Fatily Sas bedstefar deler samme mening, nemlig at ECCC-tribunalet skal bruges til at stille et eksempel for fremtiden, samtidig med at give en anerkendelse af hændelserne i årene 1975 og 1979. Hvad gælder det sene tidspunkt af retsforfølgelsen, mener han ikke, at det er uvæsentligt, da det i højere grad handler om det symbolske i at straffe de skyldige.¹³⁷

Til sidst i sin historie kommer Fatily Sa frem til en konklusion, som beskriver hendes egen holdning til ECCC-tribunalet og forsøget på, hvad Bockers, Stammels og Knaevelsrud kalder ‘retributive justice’, men med denne holdning fastlår hun også nogle væsentlige pointer i forhold til, hvorfor denne form for forsoning ikke er lykkedes i Cambodja.

“I wish for the Tribunal to expand its investigation and not be limited to addressing what happened between 1975-1979. My wish is for the Tribunal to examine the issue from a global perspective and also hold external actors accountable. I do not believe that the ex-Khmer Rouge leaders should be the only ones to stand trial. There are external actors who are just as guilty of allowing the rise of the Khmer Rouge regime.”¹³⁸

¹³⁴ Fatily Sa et al., “Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 66.

¹³⁵ Fatily Sa et al., “Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 66.

¹³⁶ Fatily Sa et al., “Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 66.

¹³⁷ Fatily Sa et al., “Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 67.

¹³⁸ Fatily Sa et al., “Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 67.

Der kan argumenteres for, at der er en gråzone i forhold til afstraffelsen af de skyldige i folkedrabet, da det ikke kan undgås at pointeres, at op til flere eksterne faktorer var af afgørende betydning for den magt, som Pol Pot og DRK opnåede. Fatily Sa mener ikke, at der alene skal ses på de øverste ledere fra DRK, men derimod på alle involverede og støttende til DRK. Dette virker som en mere eller mindre umulig opgave, hvor afstraffelse af lederne for DRK er det letteste og mest realistiske forsøg på 'retributive justice' i Cambodja.

I samme artikel skriver en anden kvinde, Huy Senghul, om sin far Him Huy, der arbejdede for DRK og var ansvarlig for at transportere S-21 fanger til Choung Ek, også kaldet killing fields, hvor fangerne blev henrettet. Him Huy har modsat andre DRK medlemmer i mange år udtalt sig om, hvad han oplevede under folkedrabet. Han har fortalt, at han sørgede for at dokumentere navnene på fangerne og selv har dræbt fem personer ud af de titusinder mennesker, der blev dræbt der. ECCC-tribunalet har for hans vedkommende været en vej til forsoning med samfundet, da han har vidnet mod Duch og dermed kunne forklare hans egne handlinger.¹³⁹ Huy Senghul skriver i artiklen, at: "Him Huy has said that due to his involvement in the killing, he lost his dignity and value, and lived under "suspicion and hatred from his community."¹⁴⁰ Gennem Duch retssagen har han altså fået muligheden for at åbne op omkring hans egen deltagelse og grunden til denne, hvilket har ledt til mere forståelse fra hans lokal samfund. Him Huy er altså et udmærket eksempel på, hvordan ECCC-tribunalet har bidraget til forsoning, men det er et mere personligt plan end forsoning i nationen.

Bockers, Stammels og Knaevelsrud mener ikke, at ECCC-tribunalet kan fungere forsonende på et særligt stort plan på trods af, at den er åben for folket. De mener derimod, at grundet det enorme tal af både ofre og gerningsmænd i landet er det umuligt, at alle disse vil have mulighed for at kunne deltage i tribunalen og fremhæver i stedet behovet for 'restorative justice'.¹⁴¹ De er af den holdning, at der skal arbejdes henimod at få sandheden ud i et officielt forum, sådan at der sker en officiel anerkendelse af fortiden. De forklarer, at manglen på dette skyldes, at: "... attempts to establish a public truth commission in Cambodia have been opposed by members of the current government who were previously Khmer Rouge officials themselves."¹⁴² Regeringen vil dermed ikke lave en sandhedskommission, hvor realiteterne omkring folkedrabet officielt anerkendes, fordi der er

¹³⁹ Fatily Sa et al., "Memory and the Khmer Rouge Tribunal," 63.

¹⁴⁰ Fatily Sa et al., "Memory and the Khmer Rouge Tribunal," 63-64.

¹⁴¹ Bockers et al., "Reconciliation in Cambodia," 77.

¹⁴² Bockers et al., "Reconciliation in Cambodia," 77.

personer i regeringen, der selv er en del af denne sandhed på den måde, at de var DRK officerer. Bockers, Stammels og Knaevelsrud fremhæver, at det regeringen ikke vil gøre, det forsøger DC-Cam at gøre i stedet for ved at indsamle viden og data omkring DRK regimet og gøre det tilgængeligt for befolkningen.¹⁴³

6.3 Anerkendelse

I artiklen *20 Years After His Death, Cambodians Still Struggle to Put Memories of Pol Pot Behind Them* fra VOA skrives der om befolkningens viden og forståelse af Pol Pots DRK regime:

”To this day, many Cambodians also struggle to come to a full understanding of his regime due to limited public information and the lack of an open, nationwide dialogue about the past. Local reconciliation has suffered in the absence of a broad process of transitional justice, and it is not uncommon for alleged perpetrators to live in villages near their victims.”¹⁴⁴

I artiklen uddybes dette yderligere ved samtale med Youk Chhang, der mener, at der især er et behov for undervisning om Pot Pot og DRK regimet, som en hjælp til at folk forstår og kan acceptere sandheden om den fortid, landet har.¹⁴⁵ Hvis der ses på tabel 1, som er forklaret tidligere i denne afhandling, kan der argumenteres for, at Youk Chhang både efterspørger ’restorative justice’, ’educational measures’ og måske endda også mere fokus på ’sites and practices of remembrance’. Når Chhang udtrykker, at der er behov for, at befolkningen lærer mere om hændelserne under folkedrabet og grunden hertil, er han ikke helt gal på den. Bockers, Stammels og Knaevelsrud henviser til følgende statistikker i artiklen: ”According to Pham et al., more than 80% of those who were not alive during the regime describe their knowledge of the period as poor or very poor”¹⁴⁶ samt “Only 6% of randomly sampled young Cambodians learned about the Khmer Rouge in school; 85% stated that they wanted to know more about the regime.”¹⁴⁷ Der er altså en overvejende uvidenhed om folkedrabet og hvad der egentlig foregik samtidig med, at der er stor efterspørgsmål hos unge fra Cambodja om at få mere viden herom. Det er dermed tydeligt, at Youk Chhang har fat i noget, når

¹⁴³ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 77-78.

¹⁴⁴ Chhengpor og Narin, “20 Years After His Death”.

¹⁴⁵ Chhengpor og Narin, “20 Years After His Death”.

¹⁴⁶ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 79.

¹⁴⁷ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 79.

han forsøger at samle informationer om hændelserne og gør det offentlig for folket i Cambodja gennem DC-Cam.

Manglen på mere viden om, hvad der skete i årene op til og under folkedrabet, er noget, der fremhæves af adskillige civile personer fra Cambodja. Tidligere nævnte Fatily Sa skriver blandt andet: ”When I was living in Cambodia, I knew next to nothing about the Khmer Rouge. All I knew was that Pol Pot was bad, but I was not sure if Pol Pot was a person or something else. It was not until I moved to the US that I learned about what happened to Cambodia.”¹⁴⁸ Yderligere forklarer hun, at hun stadig er ved at finde ud af, hvad der egentlig skete samtidig med, at der er flere ting, der for hende stadig ikke giver mening.

Også i Dith Prans værk *Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors* er der eksempler på cambodjanere, som mangler svar og forklaringer på, hvad der skete og hvorfor. Noget der især gør sig kendetegnede ved de bidragene tekster til værket er, at de overlevende børn gerne vil dele deres minder og snakke om dem. De vil gerne kunne bidrage til en forståelse og forklaring af DRK regimet og den betydning, det havde for civilbefolkningen i landet. Sophiline Cheam Shapiro var et af de børn, der levede under DRK regimet i Cambodja fra 1975 til 1979. I kapitlet *Songs My Enemies Taught Me* beskriver hun, at DRK lærte dem sange, som de sang når de arbejdede i rismarkerne. Et par af disse sange er inkluderet i hendes tekst, og disse viser tydeligt, at budskabet i sangene var ren propaganda for Angkar og DRK.¹⁴⁹ Shapiro forklarer, at i en alder af kun 9 år troede hun på sangene, hun troede på, at sangene lovede en fremtid, hvor hendes arbejde i rismarkerne var med til at gøre en forskel.¹⁵⁰ Men i takt med en fortvivlselse over, hvor alt det produceret ris forsvandt hen, når nu de ikke selv fik nok at spise, forklarer Shapiro, at modstanden begyndte at stige. Og da Vietnameserne endelig overtog magten i 1979 blev de endnu engang fyldt med håb for fremtiden.¹⁵¹ Shapiro flygtede kort tid efter enden på DRK regimet til USA, hvor hun efterfølgende har gjort sig tanker omkring livet, politik og lignende. Hun skriver følgende:

”I now live in the United States. One day recently I found myself on a bus contemplating the way that each of the political factions under which I have lived has taught me one

¹⁴⁸ Fatily Sa et al., “Memory and the Khmer Rouge Tribunal,” 67.

¹⁴⁹ Sophiline C. Shapiro, “Songs My Enemies Taught Me,” i *Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors*, red. Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 3.

¹⁵⁰ Shapiro, “Songs My Enemies Taught Me”, s. 3.

¹⁵¹ Shapiro, “Songs My Enemies Taught Me”, s. 4.

thing, only to have the next regime tell me something completely different. This constant change in ideology has left me, and I think my whole generation confused. We are left to search through the rubble and find some truth for ourselves.”¹⁵²

For det første pointerer hun med dette, at de skiftende ideologier har efterladt en hel generation forvirret over, hvad der er rigtig, og hvad der er forkert. Den manglende officielle struktur og sammenhængende udvikling har været skyld i, at børnene fra Cambodja er efterladt til dem selv og uden forklaring på, hvorfor blev udsat for de forfærdelige hændelser, der fandt sted under deres barndom. Yderligere udtrykker Shapiro en frustration over, hvorfor de sange, som de alle lærte og sang, ikke er noget der bliver husket og talt om. Hun forklarer: ”They reflect an experience unique to my generation of Cambodians, no matter to what corner of the world fate has brought them.”¹⁵³ Hun udtrykker dermed et ønske om, at de generationer af cambodjanere, som alle kender til disse sange, vil mindes dem i stedet for at fortie dem. DRK benyttede sangene som propaganda i et forsøg på at udslette Cambodja, som det var inden regimet. På trods af de forfærdelige grundlag bag sangene mener Shapiro, at de skal huskes og tillægges den betydning, som de har haft for de, som har lært dem, sunget dem og husker dem.¹⁵⁴ Shapiro forklarer altså, at der er et behov for anerkendelse af de ting, blandt andet hun har været igennem under De Røde Khmerers regime.

Sarom Prak fortæller i kapitlet *The Unfortunate Cambodia* hans historie om livet i Cambodja under Pol Pots regime. Han starter ud med at stille dybe spørgsmål til, hvorfor han 7 år efter folkedrabets stadig befandt sig i en flygtningelejr i Malaysia. "I have been living in this detention camp for seven years without any resolution. I ask myself, Why am I alone? Who or what made me be alone like this? This is a very complicated question that I try to explain to everyone I know, particularly Cambodian people, so that they don't forget why."¹⁵⁵ For Sarom er det selve den situation, han befandt sig i efterfølgende, der skabte en vrede hos ham. Han var, som givet i citatet ovenfor, alene efter at være flygtet fra Cambodja. Sarom Praks fokus på vigtigheden af at tale med andre cambodjanere om, hvad der er sket og hvordan, det har påvirket dem. Yderligere vil Sarom fortælle sin historie til resten af verden med henblik på, at hans historie skal være med til at give indsigt i, hvilken betydning det har, når mennesker dræber andre mennesker. Han forklarer sin hensigt, som:

¹⁵² Shapiro, "Songs My Enemies Taught Me", s. 4.

¹⁵³ Shapiro, "Songs My Enemies Taught Me", s. 4-5.

¹⁵⁴ Shapiro, "Songs My Enemies Taught Me", s. 5.

¹⁵⁵ Sarom Prak, "The Unfortunate Cambodia", i *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, red. Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 67.

"So I take every opportunity to notify others and insist that people in all four corners of the earth fully realize what happens when people slay other human beings. I am not you and you are not me, but we are all human beings. Life is not something to sell."¹⁵⁶ Et lignende eksempel på dette er i teksten *The Tragedy of My Homeland*, hvor forfatteren Navy Dy blandt andet skriver: "Only one question stays in my mind: Why did the Khmer people kill other Khmers in our own motherland, Cambodia? I hope that these experiences will teach us some lessons and show the world how much we have suffered so that our children will remember."¹⁵⁷ Navy Dy ønsker ikke, at hændelserne skal glemmes, men derimod huskes, sådan at der i fremtiden ikke vil ske lignende traumer for de kommende generationer. Hun vil, at man skal huske, at De Røde Khmerer handlede forkert ved at dræbe andre cambodjanere. Hun fremhæver frustrationen over, at et regime som Pol Pots gik imod landets egen befolkning.

I 2009 blev den første lærebog udgivet i et samarbejde mellem regeringen og DC-Cam, det var altså et første skridt mod en mere åben dialog om folkedrabet, som kan være med til at skabe forsoning i landet. En kombination af offentligt materiale omhandlende historien bag folkedrabet og viden fra de overlevende fra DRK regimet, der kan være med til at skabe forståelse for de nye generationer i Cambodja. Astrid Norén-Nilsson fremhæver i artiklen *Children of Former Khmer Rouge Cadres* vigtigheden af åben dialog og undervisning i folkedrabet for børn af DRK soldater og de børn, som stadig lever i områder, hvor det primært er DRK soldater, der udgør befolkningen. Norén-Nilsson taler med en ung mand, Sopheak, hvis familie er tidligere DRK soldater og de er bosat i Anlong Veng. Sopheak forklarer, at han ikke kan få sine forældre i tale om fortiden, hans far stiller spørgsmålstejn ved hans interesse, fra hans mor får han kun en ide om fortrydelse og skyldfølelse, men heller ikke her nogen svar. Norén-Nilsson forklarer, at: "... a majority want their children to become fully integrated into the national body, and are, for that reason, reticent to offer alternative narratives to the national ones."¹⁵⁸ Forældrene har ikke lyst til at dele deres historier, da det synes bedre bare at lade dem lære fra de narrativer, som er nationalt anerkendte. Sopheak fortæller om en bekendt, hvis mor arbejdede tæt med Pol Pot under DRK regimet, moren har stadig de samme revolutionære tanker, som DRK havde, og har forsøgt at opdrage hendes søn til kun at fokusere på at arbejde hårdt som

¹⁵⁶ Prak, "The Unfortunate Cambodia", s. 70-71.

¹⁵⁷ Navy Dy, "The Tragedy of My Homeland," i *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, red. Dith Pran og Kim DePaul, (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 91.

¹⁵⁸ Astrid Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge Cadres," *Peace Review* 23:4 (2011): 466, downloadet 10. August 2018, DOI: 10.1080/10402659.2011.625820

bonde og ikke prioritere at have det sjovt nyde livet.¹⁵⁹ Hun nægter at tale om hendes egen fortid og DRK, hvilket har ført til, at hendes søn er bange for hende og derfor er rejst til Phnom Penh for at skabe sig et nyt liv. I manglen på svar og åben dialog med hans familie, har han altså valgt at rejse væk fra dem og starte et nyt liv uden dem.¹⁶⁰ Denne families historie er et godt eksempel på, hvordan det er en nødvendighed for forsoningen at kunne lære om fortiden, uanset hvor dystert og grusomt den kan være. Stilheden kan være med til at skubbe folket længere fra hinanden.

Ikke nok med at der skal være undervisning om folkedrab i skolerne, mener Bockers, Stammels og Knaevelsrud også, at der skal være mere fokus på det, de kalder 'Sites and practices of remembrance', sådan at det er muligt for hele befolkningen såvel som turister at lære mere om tiden under DRK regimet. De fremhæver i artiklen *Reconciliation in Cambodia: thirty years after the terror of Khmer Rouge regime*, at der er lavet forsøg på sådanne forsoningsmetoder i form af The day of Hatred, som startede i 1984 med det formål at give folket tilladelse til at komme ud med deres vrede, som ellers ikke er noget, der opfordres til i den buddhistiske tro. I 1990 blev dagen ændret til at have det formål at gøre opmærksom på de forbrydelser, Pol Pot og DRK foretog sig i borgerkrigen på dette tidspunkt. I 2001 blev dagen omformet til en dag, hvor det hovedsageligt var formålet at mindes fortiden og hvad folket har været ude for. Bockers, Stammels og Knaevelsrud mener, at dagen kan virke terapeutisk for ofre på den måde, at de kan tillade sig at tale med andre om fortiden samt at fortælle deres egen historie på denne dag.¹⁶¹ Derudover fremhæver de forskellige mindesteder, som for eksempel Choeng Ek Killing Fields og Toul Sleng Genocide Museum. Der findes altså ikke mange officielle 'Sites and practices of remembrance', men endnu engang må DC-Cam fremhæves, som en aktiv aktør i forhold til at fremme forsoningen gennem de nævnte metoder fra Bockers, Stammels og Knaevelsrud. DC-Cam har sammen med Ministry of Culture and Fine Arts I 2014 lavet en udstilling, de kalder Forced Transfers, med det formål at samle overlevendes historie om livet under DRK regimet, samt historier fra DRK soldater og hvordan deres liv var. En repræsentant beskriver det således: "Through striking photographs, survivors' narratives, maps and folktales, these exhibitions provide a tranquil space for remembering, acknowledging and honouring the suffering of the victims of the Khmer Rouge regime."¹⁶² Yderligere forklares det, at der er inkorporeret undervisning i udstillingerne, som vil finde sted i forskellige byer i Cambodja og være tilgængelig i

¹⁵⁹ Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge," 466.

¹⁶⁰ Norén-Nilsson, "Children of Former Khmer Rouge," 467.

¹⁶¹ Bockers et al., "Reconciliation in Cambodia," 78.

¹⁶² Sirik Savina, "The forced transfers," *The Phnom Penh Post*, 22. April 2014, downloaded 10. September 2018, <https://www.phnompenhpost.com/opinion/forced-transfers>

både offentlige såvel som private områder, her iblandt på museer, skoler og hjem eller steder, hvor DRK udførte voldelige handlinger.¹⁶³ Formålet med udstillingerne og programmerne var, at :”These programs will help promote meaningful intergenerational discussion about the history and legacy of the Khmer Rouge among Cambodians as well as among international visitors.”¹⁶⁴ Der er altså foretaget nogle forsøg på at opnå forsoning gennem ‘Sites and practices of remembrance’ samt ‘educational measures’, men disse vil blive endnu mere effektive, hvis befolkningen, der besidder viden om tiden, deltager.

Bockers, Stammels og Knaevelsrud kommer ind på ‘therapeutic measures’ i forhold til forsoning og forklarer, at under DRK regimet blev dræbt de eneste to terapeuter i landet samtidig med, at det eneste mental hospital blev lukket.¹⁶⁵ ”Several studies have found that poorer mental health is related to unforgiving attitudes and a lack of willingness to reconcile.”¹⁶⁶ På trods af dette faktum var der kun, da artiklen blev skrevet i 2011, 32 psykiatere i Cambodja og ifølge Bockers, Stammels og Knaevelsrud ikke adgang til terapi med trauma som fokuspunkt. Der er foretaget forskellige studier i forhold til mental sundhed i Cambodja, hvoraf en af dem viste, at der er en tendens til reduceret PTSD hos folk, der har fået psykoterapeutisk hjælp, samtidig med at de var mere opnå overfor tilgivelse af gerningsmændene.¹⁶⁷ ‘Therapeutic measures’ må derfor være en attraktiv tilgang til forsoning i landet, men er afhængigt af, at der kommer en interesse hos både befolkningen såvel som regeringen for at finde løsninger, der kan gøre øget terapi hjælp muligt.

Sirik Savina opsummerer situationen i Cambodja godt med ganske få ord. Hun forklarer, at hun som en del af generationen født efter folkedrabene kun kan forestille sig, hvordan det har været at leve under DRK regimet. Hun mangler detaljerne og må derfor tænke sig til, hvordan de er: ”They are never revealed in discussions between my father and me. The silent nature of my father explains everything and nothing at all. His silence forces me to realise how traumatic life was then.”¹⁶⁸ Som en ung person med frustrationer over manglen på information, samtidig med at hun arbejder aktivt for at fremme forsoningen, siger hun meget passende, at:

¹⁶³ Savina, ”The forced transfers”.

¹⁶⁴ Savina, ”The forced transfers”.

¹⁶⁵ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 79.

¹⁶⁶ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 80.

¹⁶⁷ Bockers et al., ”Reconciliation in Cambodia,” 80.

¹⁶⁸ Savina, ”The forced transfers”.

”One person’s story represents only a piece of the larger puzzle, the totality of which will ultimately provide an historical record of Cambodia’s past. Piecing that puzzle together is the process through which we can better understand the violence inflicted upon my family and other Cambodian families as a whole. The impact of that violence is felt by all of us on a daily basis and fuels a desire to restore humanity, dignity and honour to all survivors of the genocide perpetrated by the Democratic Kampuchea regime.”¹⁶⁹

7. Konklusion

Noget af det der fremstår klart ud fra analysen er, at det ikke kan begrænses til én type erindring, én type glemsel eller én metode til forsoning. Derimod er det en kombination af det hele, der sætter rammerne for den situation Cambodja befinder sig, og faktisk har befundet sig i siden 1979 med undtagelse for ganske få fremskridt.

Der er et stort et skel fra den offentlige og kulturelle erindring til den selvbiografiske og populære erindring. Denne konklusion bygges på, at der fra regeringens side i høj grad har været glemsel med det formål at bygge samfundet op på ny, her er det eksemplet med, at Hun Sen mente, at de skulle tage imod DRK lederne med ”... a bouquet of flowers hailing their spirit of national reunification.”¹⁷⁰ Samtidig med at der er foretaget et aktivt valg fra regeringens side om ikke at præsentere de korrekte informationer om de indsatte og dræbte i S-21 fængslet. På trods af de nævnte tiltag i samarbejde med DC-Cam om at sprede flere informationer, så strider den officielle erindring samlet set mod den selvbiografiske erindring.

Når forskellen er så stor, er det svært at arbejde sig videre mod forsoning. Erindringen er med til at stoppe forsoningen forstået på den måde, at regeringen ønsker at have én kollektiv erindring, som fremmes gennem det kulturelle, men samtidig er den kollektive erindring hos befolkningen en anden, som oven i købet er delt i forskellige sociale grupper, for eksempel DRK og ikke DRK. Men der kan stilles spørgsmålstegn ved, hvorfor det ikke er befolkningens erindring, der er bestemmende i spørgsmålet om den kollektive erindring i landet. Som nævnt i begrebsafklaringer skrev Anette Warring, at den kollektive erindring er socialt struktureret.¹⁷¹ Bell mente ikke, at der i det hele taget kunne tales om kollektiv erindring i sammenhæng med regeringen, da denne handler

¹⁶⁹ Savina, ”The forced transfers”.

¹⁷⁰ ”Asia-Pacific Khmer Rouge leader ‘sorry’ for genocide,” konsulteret 6. September 2018, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/244192.stm>

¹⁷¹ Warring, ”Erindring og historiebrug”, 14.

ud fra et nationalistisk standpunkt, og derfor ikke kan finde sted i en nation, men rettere finder sted individer i mellem. Men som det fremgår af analysen, er der et stort behov for 'retributive justice', 'educational measures' og 'sites an practices of remembrance', og netop disse former for forsoning er nogle, som regeringen er nødt til at stå i spidsen for. Den kollektive erindring kan altså have den betydning for forsoningsprocessen, at hvis regeringen står uden for denne, som Bell sagde, vil den være en forhindring for processen. Samtidig vil den beskrevne glemsel hos regeringen også påvirke det forsoningsbehov, der gør sig gældende hos befolkningen.

Både Hein og Youk Chhang mente, at forsoningsprocessen i Cambodja stadig er nødvendig og igangværende. Begge fremhævede yderligere, at der ikke skal skelnes så markant mellem ofre og gerningsmænd, på trods af, at det som Takei pointerede, vil være ofrene, der husker hændelserne i længere tid end gerningsmændene. Ud fra de undersøgelser Zucker foretog omkring Ta Kam, hvor de lokale med tiden havde accepteret ham som en del af samfundet, sammen med Fatily Sas eksempel på familiemedlemmet som accepterede, at der aldrig bliver 100% retfærdighed, så må det kunne konkluderes, at der på lokalt plan vil kunne ske en forsoning mellem ofre og gerningsmænd. Dette med det forbehold, at ECCC-tribunalet fortsætter sig arbejde og straffer de mest betydningsfulde DRK ledere.

Hvad gælder de nye generationer af cambodjanere, som ikke var i live under DRK regimet og folkedrabet, er det op til flere gange beskrevet, at disse har behov for mere åbenhed og tilgængeligt information om tiden. Bockers, Stammels og Knaevelsrud beskrev, at 80% af nye generationer beskrev deres viden som minimal eller ikke eksisterende, 6% havde lært om det i skolen og 85% ville gerne have mere viden om perioden. Dette forklarede Norén-Nilsson også var et ønske hos børn af forældre med DRK baggrund. Her er der altså et behov for 'educational measures' og 'sites an practices of remembrance'.

Der må altså kunne konkluderes, at alle 5 grene af kollektiv erindring er af stor betydning i forhold til forsoningsprocessen i Cambodja. Det er en nødvendighed, at den officielle og kulturelle følger den erindring, der er at finde hos landets befolkning. På denne måde vil flere af forsoningsprocesserne lykkes. Hvad gælder glemselstyperne kan disse virke på godt og ondt. Regeringens forsøg på 'repressive erasure' og 'prescriptive forgetting' har ikke været succesfulde, hvorimod tidligere gerningsmænds forsøg på 'formation of a new identity' kan argumenteres for at være mere vellykket.

Derfor kan det konkluderes, at glemsel i den rigtige sammenhæng kan være favorable i forhold til forsoningen i Cambodja.

Litteraturliste

Academia. "Eve Zucker." Konsulteret 17. August 2018.

<http://yale.academia.edu/EveZucker>

BBC NEWS - Asia. "Asia-Pacific Khmer Rouge leader 'sorry' for genocide". *BBC NEWS*, 29. December 1998. Konsulteret 6. September 2018.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/244192.stm>

BBC NEWS - Asia. "Phnom Penh Post: Firing and resignations after sale of Cambodian daily". *BBC NEWS*, 7. May 2018. Konsulteret 11. September 2018.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-44027032>

Bell, Duncan S. A. "Mythsapes: Memroy, mythology, and national identity." *British Journal of Sociology* 54:1 (2003): 63-81. Downloadet 15. marts 2018.

DOI: 10.1080/0007131032000045905

Britannica. "Dith Pran." Konsulteret 23. marts 2018.

<https://www.britannica.com/biography/Dith-Pran>

Bockers, E., Stammel, N., & Knaevelsrud, C. (2011). *Reconciliation in Cambodia: thrity years after the terror of the Khmer Rouge regime*. Hentet fra NCBI:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21715956>

Chandler, David. "Cambodia Deals with its Past: Collective Memory, Demonisation and Induced Amnesia." *Totalitarian Movements and Political Religions* 9:2-3 (2008): 355-369. Downloadet 10. marts 2018.

DOI: 10.1080/14690760802094933

Chhengpor, Aun, og Sun Narin. "20 Years After His Death, Cambodians Still Struggle to Put Memories of Pol Pot Behind Them." *VOA Cambodia*, 23. April 2018. Downloaded 10. Maj 2018.

<https://www.voacambodia.com/a/twenty-years-after-his-death-cambodians-still-struggle-to-put-memories-of-pol-pot-behind-them/4360948.html>.

Connerton, Paul. "Seven types of forgetting." *Memory Studies* 1:1 (2008): 59-71. Downloadet 27. juni 2018.

DOI: 10.1177/1750698007083889

Dy, Navy. "The Tragedy of My Homeland". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 89-91. New Haven: Yale University Press, 2002.

Editorial Foreword, *The Journal of Asian Studies* 72:4 (2013): 759-762. Downloadet 17. August 2018. doi:10.1017/S0021911813001757

Edwards, Matthew. "The rise of the Khmer Rouge in Cambodia: internal or external origins?" *Asian Affairs* 35:1 (2004): 56-67. Downloadet 12. juli 2018

DOI: 10.1080/0306837042000184266

Folkedrab.

- "De Røde Khmerer kommer til magten – politisk rænkespil og kold krig." Konsulteret d. 9 september 2018.
<https://folkedrab.dk/artikler/de-roede-khmerer-kommer-til-magten-politisk-raenkespil-og-kold-krig>
- "Folkedrabet efterdønninger: økonomisk og politisk kaos," konsulteret 9. september 2018,
<https://folkedrab.dk/artikler/folkedrabet-efterdoenninger-oekonomisk-og-politisk-kaos>.
- "En morderisk ideologi fødes." Konsulteret 9. september 2018.
<https://folkedrab.dk/artikler/en-morderisk-ideologi-foedes>.
- "Straffrihed og glemsel – det politiske efterspil indtil 2003," konsulteret 9. september 2018,
<https://folkedrab.dk/artikler/straffrihed-og-glemsel-det-politiske-efterspil-indtil-2003>.

- Hang, Sopheap K. "Memoir of a Child's Nightmare". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 27-33. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Hein, Patrick. "The Multiple Pathways to Trauma Recovery, Vindication, and National Reconciliation in Cambodia." *Asian Politics & Policy* 7:2 (2015). 191-211. Downloadet 21. marts 2018. <https://doi.org.zorac.aub.aau.dk/10.1111/aspp.12185>
- Hinton, Alex. "The Perpetrator, the Victim, and the Witness." *Manoa* 16:1 (2004). Downloadet 1. december 2018.
URL: <http://www.jstor.org.zorac.aub.aau.dk/stable/4230295>
- Historiskmetode. "Kollektiv erindring". Konsulteret 30. maj 2018.
<https://historiskmetode.weebly.com/kollektiv-erindring.html>
- Iversen, Kristian, og Ulla Nedergård Pedersen. *Danmarks historie – mellem erindring og glemsel*. København: Forlaget Columbus, 2014.
- Jensen, Bernard Eric. *Historiebevidsthed/fortidsbrug*. Aarhus: Historia, 2017.
- Kiernan, Ben. "Introduction – Conflict in Cambodia, 1945-2002." *Critical Asian Studies* 34:4 (2002). 483-495. Downloadet 14. marts 2018.
DOI: 10.1080/1467271022000035893
- Kiernan, Ben. *The Pol Pot Regime - Race, Power and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge 1975-1979*. New Haven and London: Yale University Press, 2002.
- Kok-Thay, Eng. "Reconciliatory Perspectives on Anlong Veng." *Searching for the Truth* (2012): 1-4. Downloadet 13. Juli 2018.
[http://www.d.dccam.org/Projects/Genocide/pdf/Reconciliatory_Perspectives_on_Anlong_Veng_\(English\).pdf](http://www.d.dccam.org/Projects/Genocide/pdf/Reconciliatory_Perspectives_on_Anlong_Veng_(English).pdf)

Kristensen, Bent Ega. *Historisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag, 2007.

Little, Harriet Fitch. "Forty years after genocide, Cambodia finds complicated truth hard to bear." *The Guardian*, 16. April 2015. Downloaded 25. Juli 2018. <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/16/forty-years-after-genocide-cambodia-finds-complicated-truth-hard-to-bear>

Lund Universitet – Research Portal. "Astrid Norén-Nilsson." Konsulteret 13. september 2018. [http://portal.research.lu.se/portal/en/persons/astrid-norennilsson\(78c849a3-c892-4a06-9e47-85bf2bd62f0c\).html](http://portal.research.lu.se/portal/en/persons/astrid-norennilsson(78c849a3-c892-4a06-9e47-85bf2bd62f0c).html)

Manning, Peter. "Reconciliation and Perpetrator Memories in Cambodia." *International Journal of Transitional Justice* 9 (2015). 386-406. Downloadet 15. maj 2018 DOI: 10.1092/ijtj/ijv015

Nets-Zehngut, Rafi. "The Passing of Time and the Collective Memory of Conflicts: The Case of Israel and the 1948 Palestinian Exodus." *Peace & Change* 32 (2012): 253-285. Downloadet 14. marts 2018.
DOI: 10.1111/j.1468-0130.2011.00745.x

Norén-Nilsson, Astrid. "Children of Former Khmer Rouge Cadres." *Peace Review* 23:4 (2011): 462-468. Downloadet 10. August 2018.
DOI: 10.1080/10402659.2011.625820

Ok, Charles. "Jail Without Walls". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 51-55. New Haven: Yale University Press, 2002.

Olick, Jeffrey K., Vered Vinitzky-Seroussi, og Daniel Levy. *The Collective Memory Reader*. New York: Oxford University Press, 2011.

- Penn, Savuth. "The Dark Years of My Life". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 43-49. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Sarom Prak, "The Unfortunate Cambodia". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 67-71. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Pran, Dith. Forord i *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, af Dith Pran og Kim DePaul, s. 10-11. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Renschler, Krystal. "We Cannot Forget" *How Then Shall We Remember?* Utrykt specialeafhandling, Uppsala Universitet, 2016.
- Rutgers Newark. "Alex Hinton." Konsulteret 23. marts 2018.
<https://www.newark.rutgers.edu/about-us/have-you-met-rutgers-newark/alex-hinton>
- Sa, Faily. "Tuol Sleng memorial a good idea", *The Phnom Penh Post*, 20. November 2013. Downloaded 9. September 2018.
<https://www.phnompenhpost.com/opinion/tuol-sleng-memorial-good-idea>
- Sam, Roeun. "Living in the Darkness". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 73-81. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Savina, Sirik. "The forced transfers". *The Phnom Penh Post*, 22. April 2014. Downloaded 10. September 2018.
<https://www.phnompenhpost.com/opinion/forced-transfers>
- Shapiro, Sophiline C. "Songs My Enemies Taught Me". I *Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors*, redigeret af Dith Pran og Kim DePaul, 1-5. New Haven: Yale University Press, 2002.

Takei, Milton. "Collective memory as the key to national and ethnic identity: The case of Cambodia." *Nationalism and Ethnic Politics* 4:3 (1998): 59-78. Downloadet 12. marts 2018.
DOI: 10.1080/13537119808428538.

The Documentation Center of Cambodia. "History and description of Dc-Cam". Konsulteret 11. September 2018.
<http://www.dccam.org/Abouts/History/Histories.htm>.

The Guardian. "History of the Guardian". Konsulteret 11. September 2018.
<https://www.theguardian.com/gnm-archive/2002/jun/06/1>

The Phnom Penh Post. "About us." Konsulteret 11. september 2018.
<https://www.phnompenhpost.com/about-us>

VOA Cambodia. "About us". Konsulteret 11. september 2018.
<https://www.voacambodia.com/p/3968.html>

University of Bath. "Peter Manning". Konsulteret 11 august 2018.
<https://researchportal.bath.ac.uk/en/persons/peter-manning>

Warring, Anette. "Erindring og historiebrug – introduktion til et forskningsfelt," *Temp – tidskrift for historie* 2 (2011): 6-35.

Weedon, Chris, & Jordan, Glenn. "Collective memory: theory and politics." *Social Semiotics* 22:2 (2012): 143-153. Downloadet 29. marts 2018.
DOI: 10.1080/10350330.2012.664969